

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

ПОЕЗІЇ

ТОМ ДРУГИЙ

ДЕРЖАВНЕ
ВИДАВНИЦТВО
УКРАЇНИ

ВОЛОДИМИР СОСЮРА

ПОЕЗІЇ

ТОМ ДРУГИЙ

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

1

9

2

9

Бібліографічний опис цього видання вміщено в „Літописі Укр. Друку“. „Картковому репертуарі“ та інших покажчиках Української Книжкової Палати

* * *

Хай огонь на оголені нерви,
на шинель і крізь вії огні,—
я останій, а може і первий,
підіймаюсь на східці ясні.
Що твої нафарбовані губи
і підведені брови твої
не цілую сьогодні до згуби,—
не скажу я ніколи тобі.
Ти проходиш у синім убранні,
твої сльози чогось на снігу.
Тільки люди, немов на екрані,
тільки лінії скривлених губ.
А люблю ж я тебе, як ніколи,
над кохання, над тінкання куль...
Знову в серці так солодко колить,
як погляну на твій ридикюль...
Не на нього — на пальці тоненькі,
що на нім так покірно лежать.
А з „Нової Баварії“ бренька
невідомої музики жаль...
Що твої нафарбовані губи
і підведені брови твої,
як тоді, не цілую до згуби,—
не скажу я ніколи тобі.

* * *

Вітер шумить ясиновий,
вітер у нашім гаю.
Слухай. Я жалем і кров'ю
серце твоє обіллю.
Хто їх покличе зі степу
знову на смерть — за огні?..
Бродять по вулицях непу
тільки їх тіні ясні...
Слухаю... чую... говорять...
Може, це вітер шумить?..
Може, Червоним Терором
хочеться все запалить?..
Слухаю... чую... не знаю...
Може, боюся сказати?..
Там з невідомого краю
йде невідома гроза...
Вітер шумить ясиновий,
вітер у нашім гаю.
Слухай. Я гнівом і кров'ю
серце твоє обіллю.

* * *

Пам'ятаю, вишні доспівали,
наливались сонцем у саду.
На прощання ти мені сказала:
де б не був, а я тебе знайду.
І у тьмі од муки, од утоми,
де розстріли і любов до дна,
часто бачив профіль твій знайомий
я на фоні жовтого вікна.
Тільки сниться огненне минуле...
І не знаю, чому я живий...
Чому злився з орудійним гулом
голос свіжий і наївний твій...
І сьогодні вишні доспівують
у саду од сонця і тепла.
Як і завжди я тебе шукаю,
та мене ти й досі не знайшла.

* * *

Життя — не дим і не омана.
А, може, ні? А що, як ні?..
Сьогодні знов поникли п'яно
мої вербени на вікні.
І шум і співи в коридорі —
курсанти з лекції ідуть.
Над погляд твій короткозорий
уже нічого не знайду.
У лісі проліски збирала,
прийшла, і ясно все мені.
Як пахнуть губи снігом талим
і сонцем — кучері твої!
Вони цілують шию й плечі,
збігають радісно до ніг.
А в вікна заглядає вечір
і усміхається мені.
Прийшла... і серце знову тане...
Тобі слова такі ясні!
Але чого ж поникли п'яно
мої вербени на вікні?..

* * *

З дитиною ти біля мене
стоїш одинока й сумна.
А в небі, де вітер і клени,
фіялками пахне весна.
Стоїш і благаш весни вся,
і погляд твій серце пече...
А вечір ясний задивився
на четверо синіх очей.

НА РОЗІ

I

В крові колеса трамваю,
вагони і рейки в крові...
Ну, слухай, і я заспіваю
буденну пісню тобі.
На шумному розі книгарня,
не раз я заходив туди,
бо в ній одинока і гарна
каси́рша чорнява сидить.
Не знаю, за що чарує,
не знаю, за що люблю.
Приходжу, книжки купую
і в карії очі дивлюсь.
Пливуть оріонами саги,
і зорі над зорями мчать...
Вона ж не звертає уваги
і швидко кладе печать.
А руки, не руки — лілеї,
дає мені здачу без слів.
Щоб довго дивитись на неї,
я б цілу книгарню купив.
Та жити поет не вміє,
він тільки стріляв би в манто...

А сам за п'ятнадцять копійок
душі продає рядок.
Я серце розбив би об камінь,
бо довго чекать весни...
Пронизує душу гудками,
панелями очі п'янить.
На вулиці квітами люди.
Не зборить електрику тьма.
Чекають якогось чуда,
іду... а чуда нема.
Чи довго я буду чекати,
дивитись на зорі, на сніг?
А там, у маленькій кімнаті,
так холодно й тоскно мені.
Прийду, а в кімнаті темно.
І спиниться серце на мить...
За вікнами вітер таємно
гіллям і снігами шумить.
Ах, жити не можна гірше...
Як довго чекать весни!
І буду я кликати каси́ршу
в своїй одинокій сні.
А ранок туманний настане,
гудком задзвенить об вікно,
я думу — на думу, мов рани,
й на лекцію йду до ІНО.
Пливуть і минають години,
години чи, може, й віки...
А місто сиренами лине
крізь дима сумні ланцюги...
І потім ходжу я, блукаю,
вітрини й електрику п'ю.
Й, здається, колеса трамваїв
розчавлюють душу мою...

II

Весною запахло, весною.
 По бруку дзвенять ручаї...
 Я йду обережно з тобою
 і очі цілую твої.
 Вгорі невідомі дороги,
 од них над будинками синь...
 Хай дивляться люди, — нічого...
 Хай щирими будуть усі.
 Та що це?... спинились трамваї,
 немов навантажена мить...
 Юрба — і кінця їй немає...
 Касирша на рейках лежить...
 Далекі бажання, надії
 і погляд — у горло ножем...
 А там виконком туманіє
 і дивиться журно Артем.
 Упав я на труп одинокий,
 слова невідомі казав...
 На мертве розплющене око
 упала одна сльоза.
 Ти нижче обличчям до мене,
 торкнула, сказала: — Прощай.
 І знов я йду на сирени,
 на крики, на дим і одчай...
 Весною запахло, весною.
 По бруку дзвенять ручаї...
 Але я один. І зі мною
 одні тільки думи мої.

ТЕБЕ НЕМА

Огнями сходить далечінь,
 мов лист на кучері спадає
 ясний, багрянний... Ще мовчить
 вся небосхиль ясна й безкрая.
 Огнями сходить далечінь.
 Озера, сосни і пісок.
 За ними синь — село Московське
 Колись з тобою я разом
 проходив цю дорогу сковзьку.
 Колись з тобою я разом...
 Тебе нема, тебе нема.
 А ми ж були щасливі, рідні.
 Холодна станція, зима...
 Прийшли петлюрівці на злидні.
 Прийшли і глянули — на злидні...
 Я пив, як воду, самогон
 і затуляв з огиди носа...
 Огонь лампадки од ікон,
 сніги та вітер безголосий...
 Огні лампадки од ікон.
 Чиї ридання і слова
 я чув крізь сліз солоні плями?..
 Тебе сотенний згвалтував,
 лишив три керенки на пам'ять.

Чиї ридання і слова?..
І я в петлюрівці пішов.
За джуру взяв мене сотенний.
В мені ж була жага шалена
помститись за мою любов.
І я в петлюрівці пішов.
Раз у розвідці ми були.
Сотенний згадував про тебе...
Казав: — Мій Хлоню, я не злий.
У мене є любов, як небо...
І я схопив його за шлик...
— У тебе є любов?! Ага!..
Так получай же прямо в брови...
І на спині йому шлика
клинком я вирізав чудово...
Була метка моя рука.
Тебе нема, тебе нема.
Ходив на цвинтар я до тебе.
Холодні вулиці, зима
і димом оповите небо.
Тебе нема, тебе нема...

* * *

Крізь вікна небо — не килим,
не небо, синій камінь.
Шумлять приводи і вали
над блиском, над станками.
Ударю, вдарю молотком,
хай з нею ми нарізно,—
скупати наказав завком
республіку залізу.
Прощались з нею в кліюбі ми
на докладі учора.
Мов вітер радісно шумить,
вицокують мотори.
Її послали на робфак,
і з нею ми нарізно.
А я лишивсь, аби кувать
республіку залізу.
Крізь вікна небо — не килим,
не небо, синій камінь.
Шумлять приводи і вали
над блиском, над станками.

ЛЕГЕНДА

Інтродукція

Солодким звоном мое серце
упало, упало додолу...
А думка антеною: смерть це...
Отерпи і руки і чоло.
Повз мене будинки, трамваї...
Стою я, такий самотній.
Нічого не чую, не знаю.
А мимо — хвилини, мов роки...
І от нахиляє обличчя
до мене далеко й незнана,
цілує без ліку і кличе
на вітер, на дощ, на тумани...
А там, за ланами, за ними
моря, кораблі і люди...
А там за морями ясними
задуманих сфінксів погруддя...
І от, одчиняються двері...
Іду я у тему, в піраміду...
В якій я добі або ері
п'янію од часу і літер?..
За муром шумлять океани...
Так ясно, мов лотос у вазі,
моя невідома й незнана
лежить в золотім саркофазі...

I

Мое ім'я було Атен.
Я був жерцем великим.
Хоч і юнак, але зате
науки знав без ліку.
Було і рани і журбу,
які не є, загою.
Мій батько саме вищим був,
а я — його слугою.
Далекий край... в пісках земля
І сонце у зеніті...
Була дочка у короля,
маненька Лейяніта.
Її намітив я собі
в ночах глухих безсонних...
Але не можна полюбить
по нашому закону.
О сонце, вітре і земля,
мій невідомий боже!
Я рани власної ніяк
загоїти не можу.
І Лейяніта раз прийшла
й біля колон у храмі
мене раптово обняла
лілейними руками...
Жагуча і остання мить!..
Хиталися колони...
Але не можна полюбить
по нашому закону!
На гору я її поніс,
в обличчя глянув миле.
Ми з вежі кинулись униз
і голови розбили...

II

Пройшли віки. Я був — не був...
 Я на коні, над гулом...
 Шолом од сонця і од бур
 віки мені погнули.
 За мною військо. Мов в чаду,
 лечу крізь пил червоний...
 Останій наступ я веду
 на римські легіони.
 Мій меч короткий і дзвінкий,
 ми — люди вільні гаю.
 Тікають дезаря вовки,
 пощади їм немає.
 Кричать і падають до ніг,
 та за життя не просять.
 І сонце дивиться мені
 на золоте волосся.
 Шолом розбито. Та за ним
 жалю я теж не маю.
 І сурма криком золотим
 моїх людей скликає.
 Тепер на місто. Ген, воно
 Зоріє перед нами...
 Дививсь на мури ті давно
 я жадними очами.
 Згори на голови — огонь,
 каміння — на драбини...
 А ми колонами бігом
 шалено і невпинно...
 Не раз одбили і не два,
 та перший я на мурі.
 В лице — удари і слова,
 обличчя чорні, бурі...
 І серед них мені удар

направила сердито
 така тривожна і бліда
 маненька Лейяніта.
 Вона ударом по мечу
 розбила груди й зуби...
 Під серцем бронзу я почув,
 і скам'яніли губи...
 І от до мене смерть іде
 повільною ходою...
 — Атен, Атене, мій Атен!..
 Гукало наді мною.

III

Віки минули. Велике місто.
 Не переважають добро, ні зло.
 Кохаю вічно я думку чисту,
 бо я професор - єгиптолог.
 Хай замітає дороги снігом, —
 переживу я і сум і жак.
 На етажерці кохані книги,
 на етажерці моя душа.
 Мені вже тридцять. Я без дружини —
 мені так вільно. Нащо вона?
 В вікно каштани і небо синє.
 Стою в задумі біля вікна.
 Ясну я раду даю собі вдень,
 та тільки ніччю не можу дати.
 Командирують мене на південь,
 поїду щастя свого шукати.
 О, ночі темні, я вас не хочу!
 Вночі приходить до мене хтось.
 Їй пламеніють індуські очі,
 шумить об килим її манто...
 Ім'ям таємним мене взиває,
 ніяк не можу його згадати.

Її любив я в далеких краї,
вона маненька і така бліда.
Коли ж холодна зоря північна
промінням руки погладить її,
вона загляне востаннє в вічі,
заплаче й зникне в півтьмі глухій...
Пустелі й вітер... Пустелі й вітер...
І піраміди на тлі зорі...
Країна сонця й гієрогліфів.
Сюди за щастям і я забрів.
Я в піраміді. Холодні мури,
таємне світло і саркофаг...
Іду до нього, такий понурий,
і раптом чую чийсь слова:
— Прийди, коханий, схились до мене
і більше серця свого не край...
Ми знов зустрілись, о мій Атене,
ти Лейяніту свою згадай.
І з саркофагу вона виходить.
Блистить на чолі якась печать,
таємне світло на чолі бродить,
таємне світло в її очах.
Хотів я взяти її за руку,
але у серці, мов шум і гул...
Воно погасло з останнім стуком,
немов би іскра в воді, в снігу...
До губ її вуста, мов рожа.
Лежу, конаю на землі...
Таким, як я, любить не можна,
такий закон тисячоліть.
І от — жерці до мене з неба,
веселий батько з ними йде:
— Тобі побачить бога треба,
тоді закляття пропаде.
І я пішов. Об скелі груди

порвав, побив... А день сія...
В крові од каменю і бруду.
Крізь ребра серце бачив я...
А бога немає,
де я не шукав...
Тільки хмарні зграї,
тільки крики гав.
І я побачив бога,
не бога — мою любов...
Цвіли піді мною дороги,
коли я до неї прийшов...
Була це звичайна квітка,
тремтіла росина в ній.
Було це на скелі, влітку,
у зорянім синім огні.
Зійшов зі скелі чи злетів —
і сам того не знаю.
Про невідомі юні дні
гудуть мені трамваї...
Зі мною вже моя любов,
іду крізь листя й віти,
до серця квітку приколов,
шукаю Лейяніту.

IV

Це було в вісімнадцятому році,
на зеленім Поділлі було,
де останнє повстання лунало,
і снарядами жито гуло.
Я прийшов після тифу в частину,
на вокзалі голодний стояв.
І зустрів я сестру - жалібницю, —
хрест червоний — на білий рукав.
Підійшла, подивилась:
— Атене!..

Стало сонце, спинилась земля...
І оддав свою душу тривожну
я тобі, Лейяніта моя.
Це було в вісімнадцятім році,
на зеленім Поділлі було,
де останнє повстання лунало,
і снарядами жито гуло.

1924

Вилітають потяги у далі
і зникають за мостами десь.
Ти сьогодні вийшов зі шпиталю,
під дощем і снігом цілий день.
Де лунало кулями: Повстаньте!
закрутилась електрична мить.
На пайок міського коменданту,
як непман, звичайно, не прожить.
Грози йшли і серце підганяли,
веселів заморений бідак...
Дні нові беззоряні настали,
і ладнатись треба вже не так.
У ріллю направив після гніту
селянин нагострений леміш.
Ти цього, здається, й не помітив
і тепер розгублений стоїш.
Мимо йдуть веселі і щасливі...
Ну кому, кому твої слова?..
Тільки знав: „направо“ і „наліво“
та у сотні рапорта здавать.
Од морозу й болю, мов в нестямі,
ти стоїш, і труситься рука...
Прогримів, повіз на жовті плями
грузовик товари для „Ларка“.

Не зоря над городом кривава,
 не в огні шикуються полки,—
 із провулків на панелі— лава:
 то з роботи йдуть робітники.
 Ось іде один, такий суворий.
 Ти— до нього, все йому сказав...
 Говорив крізь сльози скоро, скоро...
 Далі той тебе за руку взяв
 і повів... Гриміли мимо трами,
 падав сніг... Та ти вже не один.
 Бо тебе засмаглими руками
 підвели з натруджених колін.
 А над ранок, коли даль заводить
 і цвіте октавами гудків,
 твій шолом за брамою заводу
 загубивсь між блюз робітників.

1924

МАШИНІСТКА

Поема

I

Додому вже запізно
 прийшла печальна Іра.
 Її начальник грізний
 роботи дав над міру.
 Так працювать не діло,
 пошкодиш і собі.
 Її літери тремтіли
 в очах і в голові.
 О радість юна, де ти?...
 Все на машинці стукай.
 Зняла свого жакета
 і заломила руки.
 Недавно ще, учора,
 її начальник знов
 на „Томаса-шахт'юра“
 покликав до кіно.
 Одмовила. Сказала:
 — У вас дружина є.
 І жалко, жалко стало
 Таке життя своє.

II

Сьогодні кричав на неї,
казав—не вміє робить.
А вікна цвіли в інеї
і так хотілось любити.
І так хотілось сказати,
заглянуть у вічі йому.
Вона б і нічого... та мати
її не пустить саму.
Вона б і нічого... та мати...
Вона ж у неї одна.
Але не насміла. Мовчати,
і краще нічого не знать.
Така шляхетність в уклоні,
по нації він—поляк.
А очі зелені чи сині,—
вона не вгадає ніяк.

III

Од сквозняка летять папери,
і одчинились двері враз...
І сниться їй холодний берег,
в алеях вітру й листя гра...
І сниться їй її єдиний
і ніби з ним вона іде.
А в небі хмари в безвість линуть,
і дзвін іздалеку гуде.
Моя старенька, ти не сердься
і головою не хитай.
Бо тільки ним палляло серце,
бо тільки ним повнію в край.
Така наївна й щира
(О, скільки в людях зла!),

не витримала Іра
й до нього прийшла.
Лежить на нім і плаче...
— Ну, хто тебе поймає?
Її слюза гаряча
йому попала в рот.
Хай вікна в інеї
й мороз на полях,—
він каже на неї:
— Леліє моя.

IV

Шумлять кафе і ресторани,
службовці всі додому йдуть.
І сонця оранжева рана
загрузла в синьому меду.
На розі з ним спинилась Іра,
мов юна вранішня зоря?
Їй пломеніє сукня сіра,
і сонцем кучері горять.
І от бере його під руку,
така щаслива з ним іде,
бо лине з перебойним стуком
до нього серце молоде.
Вони за містом. Тихо й синьо.
Лиш парк шумить в обличчя їм.
Сплелись за ними довгі тіні.
Здається все таким ясним.
Оглянеться і стане,
цілує, і не злічеш.
А юний вечір глянув
і задивився в вічі...
Де в місячнім убранні
похилі дерева,—
зів'ялу од кохання

її він цілував.
На плечі клала руки
і заглядала в вічі.
Казало серце: слухай,
любить не можна двічі.
Віки пройшли. Віками
несло вас в ночі темні,
горіли сни над вами
надзоряні, надземні.
На плечі клала руки
і заглядала в вічі...
Казало серце: слухай,
любить не можна двічі.

V

Сьогодні кликала знову,
а він холодний такий.
Здригалися чорні брови,
не дав на прощання руки.
Ходила по місту довго,
до стін притулялась холодних.
За нею хтось слідом човгав,
і кликало впасти в безодню.
Підійшов, подивився: — Душка.
А ножкі, ножкі якіє!..
І дома гарячу подушку
поливала сльозами дзвінкими.
— Не любить мене він, мамо...
а я ж оддала найкраще...
І знов поливала сльозами
й кусала подушку гарячу.
Гули за вікном трамваї...
І снились холодні алеї...
І ніхто, ніхто не знає,
що він насміявся над нею.

VI

Моя Ірен, чого ти
така сумна, сумна?
Вже тиждень без роботи, —
скорочена вона.
Вже тиждень роботи
не знайде ніяк.
Завдав їй турботи
проклятий поляк.
Вийшла на вулицю:
вітер і сніг...
Іскри та гул оцей,
може, у сні?!
Ірі не віриться.
Це — тільки дим,
бур'яний вирий цей —
сон молодий.
Стоїть біля вітрини,
чекає, жде.
І от до неї лине,
до неї іде.
— Здрастуй, красотка!
Как тебя звать?..
Крізь вітер солодкі
до неї слова.
До неї — дужим рухом,
засніжений весь.
Узяв її за руку,
питає, де живе.
Іде з ним попід дашню,
неначе на смерть...
Спочатку було важко,
нічого тепер.
Вже гнів мій — за вінці,

не можу й казати...
За два, за червінці
дівоча краса...
На цвинтар ходить Іра
і плаче... за ким?...
Матусі на могилу
приносить квітки.
Я про машиністку
й більше б розказав,
та позичить хисту
треба ще у трав.
Бо людей немає,
люди не дадуть.
Ой, гудуть трамваї,
як вони гудуть!..
Знаю, знаю, знаю —
буде ще гроза...
Більше я не маю
вам чого сказати.
Да. Коли на звіра
рушим ми у путь,
проститутку Іру
треба не забути.

1924

* * *

І пішов я тоді до Петлюри,
бо у мене штанів не було.
Скільки нас отаких біля муру
од червоної кулі лягло.
Ми пройшли золотими ланами,
крізь огонь і синяву пройшли,
та навіки, навіки за нами
оселедець, погони та шлик.
Може, серце порвали — не знаю;
може, серце порвали в бою...
Як заграють: „Ви жертвою палі...“ —
головою об мури я б'юсь...
І підходе товариш до мене,
мов дитину, під руки бере...
О, моя Революція, нене,
може, син твій од болю умре!

ДВІ

В кімнаті квіти і стежки
з зеленої ряднини.
Дитячий сміх такий дзвінкий,
як небеса осінні.
Далекий сон... давно, давно...
Твої сліди цілую.
Там сонце дивиться в вікно
на матір молодую.
Волосся падає з плеча
на груди й томик Фета...
Біжить за мною дитинча,
кричить: — Купи канфета!
Далекий сон... давно, давно...
Твої сліди цілую.
Уже не гляну я в вікно
на матір молодую.

I

І ходжу я по місту без тям.
Облітає над парком зоря.
Тане даль голубими вогнями,
і думки голубино горять.
Од печалі, од болю, од суму
не збагнуть, не одкинути дум.

На повітряні радіо - шуми
я такий безпорадний іду.
Вже давно оддзвеніли трамваї,
і в будинках погасли вогні.
Завтра циган розлуку заграє
на старенькій шарманці мені.
Сонні вулиці — й більше нічого.
Світить місяць на серце моє...
В нас лишилось багато старого
і старе нам життя не дає.
Наколи ж до кімнати загляну,
і проміння полине до ніг,
хоч зустріне дружина білява,
та уже не всміхнеться мені.
Я дивлюсь на паркет і колони,
а дружина чекає, одна...
В неї думка ясна і червона,
бо скінчила Свердловку вона.
Я люблю тихий голос і очі,
що цвітуть у незнаній журбі...
А дружина не може й не хоче,
щоб я другу, крім неї, любив.
Вже давно оддзвеніли трамваї,
і в будинках погасли вогні.
Завтра циган розлуку заграє
на старенькій шарманці мені.
У далеку од мене дорогу
од'їжджає Свердловка сумна.
В ній лишилось багато старого
і мене покидає вона.
А люблю ж я її, як і Неллі,
в ній вся радість, вся мука моя...
Йшла вона у салдатській шинелі
за Комуна на смерть, як і я.
Буду їй говорити не до ладу,

що її так не любить ніхто...
Потім квіти, маленька кімната
і на Неллі циганський платок...
Вийду з нею під зоряне горно,
де тополі холодні шумлять...
Нам земля своє лоно розгорне,
і запахне весною рілля.
А коли повернусь я додому,
вже ніхто, де я був, не пита.
Буде щасно мені од утоми,
і пристануть листки до пальта...
Тільки ж чому цвітуть менестрелі
у печальній, у тихій душі,
і білява у сірій шинелі
кличе вдаль на далекій межі?..
Десь далеко Москва, й Комінтерну
зарясніли над світом огні...
Може тому, що був я не первим,
для других моя ніжність, мій гнів...
Може тому, що душу тривожну
розплескав я на хвильні огні.
— Я вернусь, тільки зараз не можу,—
ти сказала востаннє мені.
Розридались огні на панелі...
Я дивлюсь... і не жалко мені,
що не тягне вже більше до Неллі,
цілувать її коси смутні...
У вікно піянінові гами
і солодкий акації дух.
Я один. На столі телеграма:
— Приїжджай. Я забула. Я жду.

ГАННА

Вже налетіли хвилі,—
співай, співай, співай!..
Бо стримати не в силі,
що ллється через край.
Іду такий щасливий,
полями я іду.
Чи скоро на заливи
я—кораблями дум?..
Чи скоро на заливи—
залізний човен мій?..
Іду такий щасливий
і сам собі чужий.
Дивлюся, ніби збоку
згори на себе я.
І мружить каре око
любовниця моя.
Її наймення Ганна,
мені таке ясне.
Бо любить океанно
вона мене, мене.
Чому став і глянув я шалено,
і чому любовниця моя
стала синя, синя, аж зелена
і на схід не дивиться ніяк?..

А на сході хмарами — загони?...
Хто вони... Куди і відкіля?...
Там команда, батареї, коні,
там комусь жаліється земля...
Попереду — на коні гнідому,
ближче став, — на білому коні...
Темні губи скривлені знайомо,
юні губи скривлено на гнів.
— Чому ти? — звернувся він до Ганни: —
чому ти не з нами, а за ним?
І, як небо, сине і кохане,
кинув зір на неї з вишини.
Це ж вона вуздечку цілувала,
це ж її на стремені рука...
... Обгорнуло груди снігом талим,
голова порожня і дзвінка...
Ой, дзвени, дзвени, дзвени думками,
ти моя проклятая любов,
молодими, ніжними ногами
заміси на глину мою кров...
Щоб не знав, не думав я нічого,
щоб усе, в що вірилось, забуть
і піти самотньо — юним йогом,
як колись, у невідому путь.
Знаю, знаю, — я її зустріну,
та нічого більше не скажу.
А вона згадає цю хвилину,
що між нами провела межу,
і до мене кине, мов лілеї,
бліді руки в білому бреду...
Тільки гляну, засміюсь над нею,
і спокійно мимо я пройду.

* * *

Глянув я на море, — засиніли чари...
Мов проміння в хвилі, розгубився я.
Може, це не море, не янтарні хмари,
не кармінний обрій, а душа моя?...
Може, це не море, а твоє волосся,
і такий маненький я на нім лежу?..
А воно круг мене райдужно сплелось.
Тишина круг мене, тільки хвилі шум.
Море, моє море, я — в твої обійми,
молодим дельфіном на валів ряди.
Вийми мою душу, серце моє вийми
і над Оріоном рвійно засвіти.
А од них на тебе з вишини проміння
крізь холодні груди вічно засія.
І в твої незнані, зоряні глибини
на промінні тому опускаюся я.

* * *

Налетіла й умчала гроза
моє серце — на листя, на вітер...
І так юно, в цвіту і сльозах,
наді мною хитаються віти.
Скоро прийде до мене вона,
вже не стрижене в неї волосся.
В мою душу загляне до дна,
вип'є муку і висушить сльози.
Мою муку — за ті тисячі,
мої сльози — за зорі на чолі...
Тільки скаже: — Чекай і мовчи.
Тільки в шию губами — до болю...
Всім судилось любити і зів'ять,
і проснутись і знову любити.
І на дереві вирізав я
миле прізвище: Берзіна Віта.
Налетіла й умчала гроза
моє серце — на листя, на вітер...
І так юно, в цвіту і сльозах,
наді мною хитаються віти.

ПІСНЯ

Постріляні, порубані лежать більшовики...
Іду, такий розгублений, заморений такий.
Білизна закривавлена обліпла на мені.
За мною нафарбовані сліди лишає сніг.
І от перед огражею я на коліна став.
— О, брате мій засмажений, на кого ти повстав?
— Повстав я на куркулика і на його сім'ю.
За це зложу під кулею я голову свою.
Але чекайте, з півночі ідуть брати мої.
Веде їх дівча блідее на чорному коні.
У неї очі чорнії і чорная коса,
од кулі заговорена, її Комуна звать.
Чому ж не чути пострілів, команди слів не чуть,
чиї це сльози капають на чоло і на груди?...
Дивлюсь, і серце бистрее і мліє і тремтить...
багнетами поколота старшина вся лежить.
Встаю, такий розгублений, здивований такий:
біжать до мене лавами веселі козаки.

* * *

Не скажу я ні слова востаннє.
І на муку твою неясну,
на твоє одиноке ридання
на прощання рукою махну.
Ти простягнеш до мене дитину,
будеш бігти за мною, кричать...
Потім довго стоять біля тину...
Та уже не вернусь я назад.
Ми зустрінемось пізно чи рано.
Може, серце й тривогу заб'є...
Та спокійно і ясно погляну
я на сиве волосся твоє.
Буде поруч іти за тобою
синьоокий смуглявий юнак.
Тільки глянеш на мене з журбою,
та мене не пізнаєш ніяк.
Сядеш ти, а юнак біля тебе
(буде каменем мука моя...)
Він — як море, як вітер і небо,
ну такий, як у юності я.
Підійду я до сина могого,
і обернешся злякано ти...
Тільки гляну на сина, а в нього
на коліні рука затремтить.

— Мамо, хто це? — тебе він питає.
Твої ж брови — на сльози, на біль...
Але тихо і мертво: — Не знаю.
І скажу я: — Пробачте, тобі.

* * *

Море — в берег, і сині одгони
так знайомо і тепло шумлять.
І на захід янтарно-червоний
повертається темно земля.
Хмари — в хмари, і гори — на гори, —
вічно юна і дружня сім'я.
Але ти не така, як учора,
не такий, як учора, і я.
Знаю, зморщатся губи ці милі,
і на очі, на кучері — муть...
Умираєм ми кожної хвилі,
тільки спомини вічно живуть.
Тільки сним, тільки мрієм про себе,
може, це і не ти і не я?...
Тільки хмари та вітер і небо,
тільки хвилі та сосни шумлять...
Я стою. Небо птицями цвенька.
і не знаю, для чого згадав:
на вербі, коли був я маненьким,
мені батько вареники рвав.
Ми нічого спинити не в силі
І ніколи не зможем вернути.
Умираєм ми кожної хвилі,
але спомини вічно живуть.

* * *

Я води наберу на долоню,
а між пальців на хвилі — огонь,
мов на темному теплому лоні
ізмуруди од зору твого...
Ізмуруди, смарагди, рубіни,
а між ними проміння мечі.
І упав я в сльозах на коліна,
на молитву з тобою вночі.
Може, й ранок уже за водою,
тільки півень крилом не заб'є;
мов кохана, леліє рукою
теплий вітер волосся моє.

* * *

Літом і зимою ходе з цигарками,
продає газети, сірники й ірис...
І не хочу вірити, що колись на камінь
положив панянку вперше мій одріз;
положив і пана з сивими бровами...
Чому ж він підвівся, захитався знов?...
Дивиться на мене темно і криваво,
хусткою з горлянки витирає кров...
Як послав я кулю поміж темні очі,
а вони упали прямо на стерню,
там і наштрикнулись... з голови ж клекоче,
кидає перлини на шинель мою...
і на ногу панни крізь чулок ажурний,
де синенькі жилки вище од чулка
і жовтіє тіло... Степе мій безжурний,
помолись за щастя, щастя батрака!
Дивиться на мене сонце жовторунне,
заплітає гриву у мого коня.
А кругом повстанці... і мені так юно
слухать, як шаблюки і серця дзвенять...
Крикнув я: — На коні! — Тільки небо й трави...
На смугляві, юні — пісня з вишини.
Скоро од маєтків зацвітуть заграви,
і в крові потонуть вечір і пани...

Одшуміли межі, оддзвеніли межі...
Полягли смугляві, юні полягли...
І за що — не знаю... Я уже й не встежу...
Може, ти розкажеш, газетяр малий?
Я купую „Вісті“, літери маненькі
Я печу очима, все чекаю бур...
Де вони — не знаю... Тільки хмарний дзенькіт
од трамвайних ліній рветься крізь юрбу.
Рівними рядами зброя і шоломи,
там, за катафалком, постаті смутні...
І мотив над ними чорний і знайомий
про близьке й незнане нагадав мені.
— Це кого хоронять?... — дівчину питаю,
заглядаю в вічі й біля неї йду,
взяв її за руку, а вона не знає,
їй голівка гнеться колоском од дум...

ХЛОНЯ

Поема

I

Де сонце на асфальті мліє,
такий задуманий на розі він сидить.
Почистить чоботи, щиблети він уміє
й до каблука резинку навинтить.
Чи крему, чи шнурків щодня він пропонує,
об коробок він щіткою стучить.
А мимо нього різнобарвним гулом
туберкульозний день у тьмяну далечинь.
Циганські кучері, крізь них мідяні скроні,
з буграми темний лоб і губи, мов кармін.
А голос молодий все на одному тоні:
— Почистім, гражданин!
І мимо кожний раз проходить комсомолка,
здається, в парк міський, з товаришем своїм.
У нього на грудях значок знайомий—ловко,
і кличе, і цвіте на серці в неї КІМ.
Куди її веде артьомовець смуглявий,
і що чекає їх, де вітер і жасмін?..
За ними гониться настирливо і мляво:
— Почистім, гражданин!
Вони пройшли. І вже за рогом

звучить її рожевий сміх.
А тут непман одставив ногу
і заважає бачить їх.
І він бере червону оксамитку —
щиблетам навести останній блиск,
і натирає швидко-швидко,
такий розгублений і злий.
Ну, чому сіпаються губи,
і очі дивляться, куди?
Мій хлоню, мій вірменю любий,
такий наївний і простий.

II

Полюбив я її, комсомолку,
за ясні, за знайомі слова,
за волосся, що траурним шовком
на вузькій плечі сплива.
Кожний вечір, як сонце з-за мурів
на вітрини — калюжі крові,
вірменя одинокі і хмури
коробок улаштовує свій.
Він іде на заводський гами,
там, де легені вітер пожер,
де в садках дітвору з цигарками
розганяє міліціонер.
І раз підійшла комсомолка,
поставила ногу: — почисть.
Дивився і чистив без толку,
на серцеві КІМ'у моливсь,
У неї рубінові губи,
рубінові в неї слова.
Вона з того краю, де труби
до хмар, мов залізна трава.
— А хто твій товариш і де він,

чому ти сьогодні не з ним?

— Шахтор він, із краю, де щебінь
і хлором насичений дим.

Він зараз на місяць і зорі
у труби дивитись пішов.

А вулиця в лиця їм — порошок,
а сонце на кучері — кров.

Місто в'яне, і все пломеніє,
од панелів і мурів пече...

— Хто їй пальці знайомі — на вії,
хто їй руку поклав на плече.

Обернулась, і сонце — у вічі,
в жили — млосний і радісний біль...

— Ми з тобою зустрілися двічі,
та чужі були очі твої.

Вони пішли. І вже за рогом
звучить її рожевий сміх.

А тут непман одставив ногу
і заважає бачить їх.

Блистять щиблясти гостроносі,
за черевами черева.

На коробку гарячі сльози,
це — комсомольський слова.

III

Він побачив, зустрів її знову,
на трибуні стояла вона.

Роздивітала од юного слова
на кашкетах квітками весна.

Заполонило серце юрбою,
і не знає, до кого любов.

Він пішов би з такої любови
до загину й на брата свого.

А в небі птиці — шумлять аеро,

автомобілі їм — унісон.

І він побачив Комуни берег
за шумом радісним колон...

Ні, не колони, а хвилі, хвилі...

В синяві берег червоний, там...

Вже перетяти ніхто не в силі
дороги нашим кораблям.

Зійшла і стала поруч,
весела і ясна.

Вже другий щось говорить,
і слухає вона.

А в вірменія невинно
швидкий у жили ток,

неначе серце вкинув
за плечі, в коробок.

Червона оксамитка,
смуглявая рука.

День тягнеться, мов нитка
од милої станка.

Приник до неї ніжно,
і все таке ясне.

Хто нитку переріже?

Хто щастя перетне?

IV

Він на фабриці кожного разу
зустрічає з роботи її,

коли сонце натомлені м'язи
у блакитні хова ручаї.

Идуть вони на окраїну міста,
де трамвай поверта свою путь,
де янтарне розкидано листя,
до артьомівців в гості ідуть.

Пропадають сумніви й утома,
там життя — зачарована мить.
І так радісно гасло Артьома
революцію кличе робить.

Харків — Крим
1924

* * *

Небо і хмари, мов листя торішнє.
Синьо і сонно, в гаю — солов'ї.
Ми — не чужі, ми з тобою не різні, —
чому ж ні слова на сльози мої?..
Хочеш?.. Повірю і в чорта і в бога...
Я ж біля тебе, я тільки тобі...
Ніби травинка, що никне під ноги,
милі задумані ноги твої.
Хочеш?.. На скелі — униз головою,
голову й серце об них розіб'ю...
Тільки махни на прощання рукою,
тільки скажи на прощання: — Люблю.
Впала роса на волосся, на скроні, —
впала сльозою на серце любов,
тепло і млосно сковзнула по броні
і не попала в дівочую кров...
Небо і хмари, мов листя торішнє.
Синьо і сонно, в гаю — солов'ї.
Ми не чужі, ми з тобою не різні.
Чому ж ні слова на сльози мої?..

РИБАЛКА

Ів. Кириленкові

Небо, хвилини і хвилі,
вітер, вітрило туге...
Чайки мої сизокрили,
хто вас покликав на герць?
Хто вас на гони, на мілі,
на золоту далечінь,
мислі налякані, милі,
з вітром і чайками мчить?
Лодку раптово наклонить, —
очі у тебе — на жах...
Милі тримаю долоні,
серце моє на ножах...
Скоро до берега, скоро,
серце своє не хвилюй.
Тільки для тебе я море,
вітер і хмари люблю.
Тільки для тебе вітрило
юний рибалка згорнув,
взявся за весла і мило
небу й тобі усміхнувся.
Ти одповіла, і сон цей
вам не розвіє ніхто.
Очі в рибалки, як сонце,

і піонерський платок.
Вийшли на берег. Дорога —
в листя, куди нам іти.
Тільки не знаю, для чого
й чому з рибалкою ти.
Чую (а серце — на голки...
і до нагану — рука...):
— Милий мій, я — комсомолка.
Наша любов не така.
Шаль я побачив ясну
ще на звороті на мить.
Я — комунар, не ревную.
Чому ж так серце болить?

* * *

Над морем сидів і хитався од болю,
дививсь у беззоряну тьму.
Про місто далеке, про хмари і поле
каштани шуміли йому.
Про місто далеке, що хвилями бродить,
про пісню в синяві дзвінку,
коли ще залізо він крав на заводі,
канфетів шукав в смітнику.
І з братом ходив у далеку дорогу
до неба в сумну далечінь.
А потім, як виріс, не знав він, для чого
на нього десятник кричить.
Бо він, як і всі,
заливався од поту,
на сонці нудився й горів,
бо він, як і всі,
на руках од роботи
криваві носив пузирі.
У мрії все рівне: й сьогодні й минуле
і щастя, і вічність, і мить.
Та в яві дитинство пройшло, промайнуло,
лиш серце ще й досі болить.

* * *

Сміхом і піснями
задвіти.
Любим до нестями
я і ти.
Я іду в повстання,
весь в пилу.
Ти мене востаннє
поцілуй.
Одірвав од себе,—
тільки крик...
Десь ударив в небо
броньовик.

* * *

По брудному місту я блукаю.
Чорним небом думи напосіла.
І болить, болить, коли згадаю
я її, мою незрозумілу.
Вийду з міста. В синім океані
все блистить під місячним опалом.
Стогне парк у місячнім убранні,
бо лишилось жить мені так мало.
Там у небі невідомі гами,
де звучить вечірне алілуя.
Шелестить осінньо під ногами,
з тихим болем дерева цілую.
Знову місто. Вулиці вузьенькі.
В цім будинку і моя кохана.
Мимо йду. В лице трамваїв дзенькіт.
Може, вийде і на мене гляне.
Але ні. Не хоче чи не може.
Я іду. Додому б тільки швидше.
І, коли тону в сон тривожний,
нахилялось все її обличчя...

* * *

Стою я. Хмари угорі.
В обличчя віти голі.
Чи довго ще мені зорить?..
Шумлять мені тополі.
Так сумно. Стежка і хрести.
Сліди людей мінливі.
І я до вас, і я сюди
в багряній сонця зливі.
Цвітуть волошки на межі, —
мені ж од болю й суму
і день не той і сонно жить
і слухать шумо-шуми...

* * *

Підіймається місяць над містом,
заглядає до мене в вікно.
Випливає крізь віти, крізь листя,
що було й промайнуло давно.
Поділунки і крики до „зброї“,
розцвітало й гуло з вишини,
де село, й біля церкви старої
од зорі золотило тини.
Про сумне не згадаю, не варто
кожний знає про долю таку.
В Кам'янці юнакам я на варті
груші рвав у Петлюри в садку.
На мою, на замурзану музу
що ж я можу тепер обмінять?..
Біля річки пекли кукурудзу
і на муштру ходили щодня.
Далі: рейки, холодні вагони,
та з піснями нам тепло було.
Далі: море і вітер солоний,
де кохання моє розцвіло.
Гей ви, вітер і сонце і ранки,
мабуть, так вас не любить ніхто.
В полоненого сина познанка,
у кишені партійний квиток.

А тепер я один. І над містом
підіймається місяць у синь,
і тремтить і хитається листя
од його золотої сльози.

дуб. 134с.

ВОНО

Поема

I

Віями, тополями — далечінь.
Ми — на смерть, за волю ми,
на мечі.
Бий, не минай, —
куля — тобі.
Вітер і гай,
бий!
Вітер і намети...
Хлопчик по землі
тягне кулемета, —
дванадцять літ.

II

Захопили в полон червоні.
— Я й червоним буду служити.
— Добре.
— Служи.
А воно ж таке маненьке,
йому б горобців ганять.
Повода захопило у жменьку,

командиру сідає коня.
Загинає... „у веру“... і... „в бога“...
З кулемета було як засмалить...
— Ну й пацан! не боїться нічого.
Сміялись.
Стоїть і зорить зорко
на варті мій пацан.
Японська гімнастюрка,
тесак і одрізан.
Кого, кого він кличе
і дивиться вперед?
Кирпате обличчя,
червоний кашкет.
Росте пацан у грозах,
само — грози шматок.
І вітер, і морози,
і каша — в котілок.
Морозе, ти не сердься
і не печи його,
ітак маненьке серце
поклав він на огонь.

III

Місто далеке. Високі бані,
на фоні зорі — хрести.
„Фараона“ й повії кохання,
і у наслідок — ти.
„Фараон“ приходив „до синішкі“
і мучного канфета давав.
Ти лежав на брудному ліжку,
з носа бульби блакитні пускав.
Скільки днів пролетіло, промчало!
Ну хіба, ну хіба їх злічиш?!
Мати часто тебе покидала

і ходила на вулицю в ніч.
У заводі гуло залізо.
про таких, як і ти, гуло.
Твою матір нальотчик зарізав,
твого батька повстання змело.

IV

Ой, прийшли ж до міста отамани.
Одинадцята весна минала.
Було дико, весело і п'яно,
і тебе вони з собою взяли.
Надворі ожеледиця
і вітер злий.
Постригли оселедця,
ще й шапку дали.
Вітер сердитий
ляга до ніг.
З небесного сита
сіється сніг.
Сію, вію,
повіваю
Всім шляхи я
замітаю.
Ідуть загони гаєм,
за гаєм — завод.
За ними поспішає
маненький коновод.
Було, було, минуло.
Крізь ночі — на огні.
Над нами небо — гулом,
а під ногами сніг.
Не схилить утома
і голод — біда.
Тепер він свідомий
червоний салдат.

Не марно жив у місті,
він знає що робить.
Іде капіталістів
на захід бить.

V

Грозозломи пройшли, промайнули,
пацану дев'ятнадцять літ.
Розцвітає під зорями гулом
будівництво у місті й селі.
Колись був червонцем,
колись „пацанок“.
Сміється під сонцем
токарний станок.
Знає він, од непу стало лучче,
хоч спочатку й никла голова.
Получає гарну він получку,
та получки нікому давать.

VI

Там, де місто, і осінь — на мури,
все, немов на багатті казан.
Записався в гурток фізкультури
мій колишній веселий пацан.
Ну і що ж? Це така уже мода.
Ти женись і лови кожну мить.
Тільки прийде з роботи, з заводу,
і до клубу невмитий біжить.
В небі — віти,
гул іде...
Здрастуй, вітер,
Здрастуй, день!

* * *

Я зустрів тебе таку веселу,
ти з дівчатами снопи в'язала.
Туманіли, даленіли села,
ти мені слова якісь казала.
Я не бачив, я не чув нічого.
Тільки марив: макова хустина...
і над полем труби перемоги
протинали тумани осінні...
Тільки марив: на коні гнідому
ги сидиш знайома і весела.
І не знаю, з горя чи з утоми
я сказав:—Мій юний Кампанело!
Нашим смерть. Немає вже нікого.
Я ж додому не дійду од рани.
А над полем труби перемоги
проривали золоті тумани.
Ти тоді взяла мене під руки,
на сідло поклала, мов дитину.
І цвіла, коли тебе я слухав,
наді мною макова хустина.
На волосся і на плеч овали
я дивлюсь і згадую: давно...
ти життя мені подарувала,—
я ж тепер червоний агроном.

І тебе, колишню гімназистку,
політрука, дівчину тепер,
я люблю так зоряно і чисто,
що здається од кохання вмер.
Я дивлюсь на макову хустину.
Там, далеко, вітряки, село...
І так ясно, тепло і осінньо
од твоїх засмажених долонь.

* * *

Над містом сонце золотить
асфальти і покрівлі.
Пливуть крізь марево, мов дим,
обличчя загорілі.
Іду, не знаю й сам куди,
безмовний, без'язикий.
І розривають синій дим
автомобільні крики,
Далеко, там, де правив бій,
броньовики й гармати,
і панахиди по мені
моя старенька мати.
Далеко, там, моя любов,
товариші веселі.
Я на огонь од них пішов
в обідраній шинелі.
Далеко, там, мій перший гнів,
мій перший крок зелений,
де я шукав, де я радів,
де багряніли клени...
Я під різдво на сніжну путь
не понесу вечері.
Кого зустрів, кого забув
я восени у сквері.

Ну і нехай цілує хтось.
Куточки губ і вії,
і за городами платок
мені не малиніє.
Мене не те, не те ляка,
я не від того п'яний.
Послали діло в ГубКК,
вже третій раз догана.
Коли ж квитка не отдадуть
і викинуть з ячейки,
у тихий вечір покладу
я голову на рейки.
Іду, не знаю сам куди,
безмовний, без'язикий.
І розривають синій дим
автомобільні крики.

ШАХТЬОР

Поема

I

Хто в вічі пламіль сий, /
такі ясні оці?
Через плече торбина
і лямпочка в руці.
Думки, немов в бетоні,
заковано кругом,
і кайло біля скроні
ясніе гостряком.
Іде. А вітер віє.
Надворі ще зима.
А в серці пламеніє
і розцвітає мак.
Де вугіль чорним гаєм
і од ударів дим,
у кліті він сідає
з веселим стволівим.
А на поверхні зараз
машина — й так і так,
одмірюють удари —
вагу чи порожняк.
Робити може й важко,

але, щоб погулять,
одробить дві упряжки
і до казарми спать.

II

Він такий бадьорий,
юний і ясний:
видали учора
чоботи й штани.
А шинеля в Вані
тільки до халяв.
Як було повстання,
з офіцера зняв.
Але це нічого.
Гей, шумуй, гілля!
Ще й получка в нього,
двадцять три рубля.
Нехай нічого він не їв,
але й не хоче їсти.
Уклон сто двадцять сажнів
та ще й у кліті двісті.
Ходім, товаришу, ходім,
Пластами жаж над нами.
Од кайла бризки золоті
летять із матюками.
Огнем і дзвоном сипле з вій,
у груди — чорна спека.
Когось гукає плитовий, —
і крик такий далекий.
Немов колеса у млині,
мов шум і хвилі гаю,
блистять карбітка в даліні, —
то шгейгер поспішає.
З махри цигарка. — Будь здоров.

І тисне Вані руку.
А той згадав: ... повстання... кров...
і рейки, мов гадюки...
З броньовика огонь рясний,
рукам од дула жарко...
І це ж обличчя перед ним,
і ця, з махри, цигарка.
— Тебе обрали у шахтком.
Вилазь нагору швидше.
Стоїть колишній воєнком,
і світиться обличчя.
Стоїть колишній воєнком.
і руку простягає.
А нагорі вітри бігом
зеленим шумом гаю.
За ними думами біжу,
наздоганяю сонце.
І розливають юний шум
веселі комсомольці.
У клубі вечір і огні,
гірляндами — зелено.
І коливаються в вікні
голівки і знамена.
З дитинства всі за владу Рад.
Слова — з огня намисто.
Про міжнародний день доклад
їм робить активістка.

III

У шахткомі роботи багато,
але Ваня сміється й тепер.
Хоч і важче, ніж кайлом довбати,
підписать невеличкий папер.
Тільки серце про щось заговорить

і тривогу заб'є з глибини,
коли мимо проходять шахтьори
і зникають у кліті вони,
І коли одтремтять „ундєрвуди“,
і востаннє притисне печать,
він іде подивитись на руди,
як вагончики в небі біжать.
А зіллуться і небо і поле,
і прилине вечірня мить,
він іде за рудничний посьолок,
там, де радіо тоскно кричить.
Гей ви, гони мої, моя муко!
Забурилося серце мое...
Ніби кайло прискорено й глухо
під ногами десь глибоко б'є.
Хай сьогодні не так, як учора,
і минуле не вернеться знов.
Розкажу я про долю шахтьора,
як колись про повстання й любов.

IV

О, вітре мій, не каламуть
зелені жита хвилі.
Біжить дорога на Бахмут,
по ній — автомобілі.
Один за одним. Тільки гул.
За ними пил і тіні,
Хитає вітер на бігу
волошки мрійно-сині.
Щаслива і далека путь
колесами говорить.
І синім холодом цвітуть
провінціальні зорі.
Од поля, од станка й заліз ми,

ми — Революції печать.
Читай основи Ленінізму,
йди по дорозі Ільїча.
Ти будь як Ваня. З юним зором
і кайло й книжку любить він.
За нього радісно шахтєори
піднесли руки, як один.
На з'їзді він. І шум і співи.
Чий голос там такий дзвінкий?..
На варті юні і щасливі
стоять червоні юнаки.
Огненне слово хто там кинув?..
І перекатами гуде
крізь вікна місто неспокійне
і ніч і день, і ніч і день.
Од поля, од станка й заліз ми,
ми — Революції печать.
Читай основи Ленінізму,
йди по дорозі Ільїча.

V

Тільки що це?! І Ваня й не Ваня...
Як потьмарились очі ясні.
Він не перший, не він і останній
на обличчі зів'яв і змарнів.
Уночі він о другій годині
по панелі задумано йшов,
де обличчя од пудри аж сині,
візники й проститутки любов.
Десь позаду промови, наради,
резолюції, шуми юрби.
Ухвалили на з'їзді багато,
тільки ж треба усе це зробити.
Тільки що це за серце стискає

і шумить і холоне в крові?..
Випадково зустрів у трамваї
у кашкеті кондукторшу він.
Поглядала, все мимо ходила,
а під віями — синя імла...
І, здавалось, огнем обпалила,
як квитка йому в руки дала.
Забудь і нічого не знай.
Там тіні чиї до вікна?
Іде останній трамвай,
виходить з нього вона.
Хвилина, мов кайло, тяжка,
і серце спиняється знов...
Спитав, година яка,
і тихо мимо пройшов.
І глянуть боїться назад,
іде одинокий такий.
Хоч падай... У серці гроза.
Позаду крок легкий.
Все ближче... В огні голова...
Окраїна. Вулиці сплять.
І чує позаду слова:
— Товаришу, як вас звать?
Насунула кашкет
і поруч іде.
— Читаєте газети?
Живете де?
— Зі мною ви заснете —
провінція, муть.
Спізняються газети,
де я живу.
Зустрічала, не раз зустрічала
і зорею од зору цвіла.
А коли од'їжджав, проводжала
і на пам'ять адресу дала.

VI

Ой, далеко Харків - місто,
 Москалівка і вона.
 Тільки поле золотисто
 притулилось до вікна.
 Тільки мариться і сниться,
 сниться Вані голосок,
 очі ясні променисті
 і з квітками кошільок.
 Вийде, вийде він у поле,
 осеніє неба муть.
 Гей, вагончики - соколи,
 не стає чогось йому.
 Не стає, а може й стане.
 Ундєрвуди, кайло, сон...
 А шахтєори: — Ваню, Ваню,
 ти піди на камерон.
 Не сумуй, не думай, брате.
 Ще далека наша путь,
 ще роботи нам багато,
 ти кондукторшу забудь.

З листа

„Здорова будь, моя Марійко.
 Я не писав тобі давно.
 Читаєш „радіо“ за три копійки
 та ходиш ввечері в кіно...
 Як Харків? Як мої знайомі?
 Трамвай, як завжди? Вічна путь.
 А я працюю у шахткомі
 і навіть ніколи зідхнуть.
 Не вийде. Думав я багато.
 Я не приїду, так і знай.

Лишилось мало вже сказати.
 Люблю я кайло, ти — трамвай“.

.....
 Тепер од себе. Юні друзі!
 До вас я думкою лечу.
 Чи догодив шахтєорській музі, —
 Судить самі. А я мовчу.

Харків
 1924

* * *

Уночі шелестить мені листя,
одбивається чудно в вікні.
Мій синок синьоокий в колиці
усміхається сонно мені.
Кличе:— Тато!— і ручки маненькі
простягає до мене воно.
Ти не плач. Ось повернется ненька,
в неї збори сьогодні в ІНО.
Ти не плач і дрібними зубами
не гризи ти цигарку мою.
Не покину твоєї я мами,
бо її я так юно люблю.
Вітер листя ганяє у сквері,
я синочка підкинув: агонь!
Скоро будеш і ти піонером
і казати, що завжди готов.
Наші дні осеніють криваво,
може тому, що кров нашу п'ють.
Я червінців візьму в держвидаві
і тобі черевички куплю.
Моє серце лежить у колиці,
це ж моя, ця маненька рука.
Уночі шелестить мені листя,
та синочка воно не зляка.

* * *

Ів. Кириленкові

Даленіє місто на осіннім фоні,
і спадає листя з золотих дерев
Думи— мої мрії, зорями червоні,
Чому, як згадаю, жаль на вас бере?
На ланах далеких одцвіли дороги.
Янтаріє місто, а на листі кров...
Ти мені сказала:— Я люблю другого.
І од тебе вночі сумно я пішов.
Думаю, блукаю, зустрічають друзі,
тиснуть мені руку:— Добрий день, здоров.
Але я самотній. Промайнула в тузі
цигарковим димом вся моя любов.

Наді мною зорі, там проваллям небо,
і здається в нього місто упаде.
Йду біля ВУЦВІК'у, думаю про тебе,
і разом зі мною думає Артем.

Даленіє місто на осіннім фоні,
і спадає листя з золотих дерев.
Думи— мої зорі, мріями червоні,
Чому, як згадаю, жаль на вас бере?

* * *

Йду до Дніпровського Івана
нові поезії читать...
Над містом гасне день багрянний
і молодик, мов дитинча,
встає в синяві й лине, лине,
епархіяльну золотить...
Я розкажу йому про сина,
про сонний цвинтар і хрести
так, як Івану... В центрі гуркіт.
Я до Дніпровського іду.
Мені нагадує він турка
з чолом наморщеним од дум.
Згадаю з ним я про Поділля,
полинем у повстанчі дні...
Он крізь вікно так юно й мило
він усміхається мені.

НА ВУЛИЦІ

Ідуть піонери, і б'є барабан
На них задивився голодний пацан.
Іде з ними в ногу, в обличчі журба,
і никне без діла цигарка в зубах.
Та от, закричав, налетів автобус,
і хлопцеві в груди колесами вгруз...
Розкинуло ручки, не встане од ран...
А десь піонерів гремить барабан...

СЬОГОДНІ

Поема

I

Над станком синява сонно тане,
біля нього знову я стою.
Мій завод, клади багряні рани
ти на блюзу чорную мою.
Мій завод, я знов такий залізний
і дзвеню, лунаю молотком.
Я прийшов із мас, із поля, з низу,
де од злиднів очі, як огонь,
Вчора день фронтами океанів.
все чуже — на розстріли, в огонь...
А тепер далеко він за нами,
й замінив рушницю я станком.
Там, у місті, ходять пишні дами,
зажурилась непманів сім'я.
А у нас біжать станки рядами,
й біля них такі все, як і я.
Хай пливуть карбовано хвилини,
і життя одмірює мотор,
ми по непу до комуни линею,
і не спинить нас уже ніхто.

II

Так, немає Леніна, немає,
не почуєм ми його тепер.
Але хай і брат і ворог знає,
що завод став членом РКП.
Скоро Жовтень. Ми йдемо додому,
всі такі замазані, чудні.
Простяглися вулиці знайомі,
річка Біла і мости по ній.
Листя клен давно уже не ронить,
бо воно додолі все лежить.
Зустрічають нас церковні дзвони,
та вони такі уже чужі.
Повечеряв. Мій товариш Чалий
у вікно: — На зібрання ходім!
А колись ми з ним „у сома“ грали
й головами стукались в воді.
Вийшов я під вітер переливний,
вийшов я під зоряне рядно.
І до мене Чалий так наївно:
— А у мене ленінець - синок.
Він уже й на бога й на корони
(а над нами місяць, мов клинок).
І до школи з галстуком червоним
з діворою бігає воно.
Ми йдемо. А під горою маки —
це завод. Майдан і дим і газ.
Тут колись і варта й гайдамаки
нагаями розганяли нас.
Все пройшло, й Денікін і Петлюра,
є для всього час свій і пора.
А тепер на площі фізкультури
у футболу грає дівора.
Ми йдемо. А рейки в небо — дзвоном,

і од клюбу смугами огні.
Темний дим над трубами холоне
і таємно тане в вишині.
Скоро Жовтень. Милі друзі, гляньте,
ну кого, кого це не п'янить...
Он лежать уквітчані гірлянди,
їх сплели з пахучої сосни.
Ліхтарі, немов янтарні сльози,
розливають золото руде,
і кричать у вікна паровози,
що Комуна близько, вже іде.
А кругом плякати і колони,
зрастуй, вечір вольний і дзвінкий.
Все життя на секції й райони
поділили ми, робітники.
Знаю я, ні злиднів, ні одчаю
вже не буде в той далекий час,
і душа у кожного засяє,
як оце маненьке дитинча.
— Ти чого? — Я взяв його на руки,
мов до серця квітку приколов.
А воно доклада пильно слуха.
— Я на збори з мамою прийшов.
Я сміюсь, голівку милу гладжу,
а воно ручиці розплело,
з рук моїх ізсунулось поважно
і за юбку матері взялось.
Ліхтарі, немов янтарні сльози,
розливають золото руде,
і кричать у вікна паровози,
що Комуна близько, вже іде.

III

За рікою вітер неблаганно
нагина дугою дерева.

А у клюбі комсомолка Ганна
розкидає зорями слова.
Пролітає вітер гострозорий
над ланами з півночі на юг.
Я ходжу на комсомольські збори,
всім цікавлюсь і усе люблю.
В вікна дим і станція і гули,
долітає дзвонами село.
І в диму мене моє минуле
обгортає траурним крилом...
Одступала Гвардія Червона.
Сумно, сумно йшли броньовики...
А снаряди в землю, в мури, в гони
їх вітали голосом дзвінким.
Ешелон останній поспішає,
ворог близько, туманіє там...
Але ми чому, і сам не знаю,
не дали зірвати їм моста.
Роздала рушниці і патрони
нам чия зрадлива рука?...
Одступала Гвардія Червона,
й робітник стріляв в робітника...
Потім ми під зорями лежали.
Так, це дійсно йшов на брата брат...
Плакав я од болю і од жалю,
було пізно повернуть назад.
Хтось казав з усмішкою сумною:
— Ну, прощай, в останній, може, раз.
Пахла ніч холодною весною,
і весною обдурили нас.
На могили я нарву клічання,
щоб зорею серце розцвіло.
Це було на провесні повстання,
на заводі содовім було.
Скільки днів погасло, промайнуло...

Та не можу й досі я забути,
як я міг піти на перші гули,
не на нашу робітничу путь!
От чому ні ласка, ні утома
не дають забутися мені,
хоч прийшов червоним я додому,
як і всі, з зорею на чолі.
Та горять, немов юнацькі очі,
на знаменах золотом слова.
Я дивлюсь на Леніна і хочу
знов почати жить і працювать.
Заливай же душу мою, сонце,
в колективі дай мені згоріть.
Хочу знову бути комсомольцем,
хоч мені вже й двадцять сьомий рік.

Жовтень
1924

ЯК ТИ МОГЛА...

Кіно. Австрійський офіцер
і ти зі мною в ложі.
Не можу пригадати тепер,
ні як забудь не можу,
як ти могла, як ти могла
не бути тоді моєю,
коли од погляду цвіла
і маком і зорею...
Казала:— Все мені роби.
Я ж тільки брав за груди.
Ніхто тебе так не любив
і так любить не буде.
Я пам'ятаю, ешелон,
прощальний шум навколо...
Здається, вчора це було,
а може і ніколи.
Мене ти вийшла проводишь,
так ясно стало знову,
коли твою побачив шаль
напроти я раптово.
А потім довго я блукав
в обідраній шинелі...
І тільки тіні од шлика
на мурі, на панелі.

Коли в вагоні всі заснуть,
потомлені од бою,
я — на знайому, мрійну путь,
я тільки снів тобою.
О, як давно!.. Навколо мла...
І дні мої в інеї.
Як ти могла, як ти могла
не быть тепер моєю.

Чи є в житті яка мета,
чи люди ми, чи тіні?
А може тут і там і там,
один туман осінній...
За руку я тебе беру,
кажу, і слово тане.
Бо кожне слово, кожний рух
лиш вигадка, умана.
І нас нема, і гай — не гай,
ні хмар, ні дум, ні гратів...
Я не кажу тобі „прощай“,
бо нікому казати.

КРІЗЬ ВІКНА...

Крізь вікна місто рве, гуде
в осінній вечір, далі.
І сяйво ліхтарів руде
твоїй подібне шалі.
Шукав за вікнами любов
серед людей і в гаї.
Чому ж до тебе я прийшов —
і сам того не знаю.
Чуття старого данина
звела мене з тобою.
Так стій же, стій біля вікна
примарою сумною.
А я піду на шум, на дзвін
у тьму, в нові шукання.
Не падай, не цілуй колін,
любов моя остання.
Ну що я можу? Тільки тінь —
од тебе і од мене,
і дні юнацтва золоті,
і молодість шалена...
Од нього — дим, од нього сон,
такий чужий до яву.
Забута шахта... камерон...
і я, поет смуглявий.

І ти, учителька і ти...
Майнуло все од мене,
як дні юнацтва золоті,
як молодість шалена.

* * *

Чого задумався, пацан,
ти на морозі босий?
Послухай, крізь заводський кран
вітри мені голосять.
Ні, не вітри, а тисячі,
що полягли за тебе.
Над нами зоряно мовчить
таке байдуже небо.
Невже ж це вічно ^ї не мине...
Од холоду, од бруду
візьму закутаю в шинель
твої маленькі груди.
Ти хочеш їсти?! В небі шум,
аеро у безодні...
Ну, чим тобі допоможу,
коли я й сам голодний?!
Провулок, вітер, сніг і тьма,
далеко ще до ранку.
Послухай, чуєш ти, непман,
ану давай горлянку!..

* * *

Надворі віти — голо
хитаються чи ні.
Немов журба на чоло,
лягає перший сніг.
Засніжені трамваї,
малюнки на вікні.
Я Леніна читаю
і радісно мені.
Нехай снігами лине
і холодом земля
й непманки п'яніно
крізь стіни чую я,—
світи з країв до краю
ми бурями залем...
Про це так юно знаю
я, член ЛКСМ.
Я чую кроків дзенькіт...
О, скільки їх! не ліч.
А на стіні маненький
всміхається Ільїч.

СОН

Опівночі б'ють барабани
в розстріляне серце моє,
встають над Москвою тумани,
і Ленін із гроба встає...

Встає він, гроза капіталу,
іде крізь будинки й стовпи,
іде він в робочі квартали,—
і сніг під ногою рипить...

В обличчя — і синьо і дзвінко.
Його не зустріне ніхто...

І сонно лягають сніжинки
на темне знайоме пальто...

Де місяця срібний окраєць
на шибки наводить огонь,
в підвали смутні зазирає
примружене око його.

Як завжди, холодні підвали,
як завжди, і злидні і сум...

І думи колонами стали
в одну нерозривну грозу.

Тремтять од натуги коліна,
а очі — жарини у млі...

І чує він... плаче дитина,
кричить: — Поможі нам, Ільїч!..

Вітрина. Під Його портретом
навколюшках хлопчик стоїть,
простяг крізь одержу обдерту
до Нього він руки свої.

Заплаче, покличе і слуха,
в очах і благання і гнів...
І взяв його Ленін за руку,
На площу Червону повів.

І там, де огні мавзолею,
де сумно стоїть вартовий,
з манесеньким хлопчиком Ленін
напроти раптово спинивсь.

Він руку простяг, і з туману
почав наблизатися крок...
Яка там примара, омана?...
Повіяло подихом гроз?!

Ідуть... І червоні знамена
над ними поникли чолом.
О, скільки вас в бою шаленім
за нас, за Комуни лягло!..

Багнети, шаблюки, мов сонце,
мов зорі, на траурну путь...
Гримлять батареї, червонці,
За ними будьоновці йдуть...

Колони, між них — командири,
так чітко команда дзвенить!..
А північ задумалась сіро,
і дивляться зорі на них...

Показує Ленін очима
знайому для них тільки путь.
Без ліку ідуть вони мимо
й пошану йому віддають.

Проходять розстріляні з Лени,
з заводів і фабрик ідуть...
Задумався з хлопчиком Ленін,
обличчя в сльозах, мов в цвіту...

З Парижу ідуть комунари,
між ними і діти й жінки...
На лиця мов відблиск пожару
кладе золоті язика...

Поламані руки і ноги,
розбиті в кавун черепи...
Ідуть вони в дальню дорогу,
і сніг під ногами рипить...

І сніг під ногами червоний,
немов розплескалась зоря...
Проходять сумні батальйони,
й під місяцем рани горять...

Заснув вартовий мавзолею,
прикладом об чобіт не б'є.
Стоїть і пригадує Ленін
огненне минуле своє...

Пригадує шумні наради,
підпілля, робочі гуртки,
як вчив він боротись за владу
і ділом і словом дзвінким.

Він бачить... козаки, жандарми
ганяють жінок і дітей:
ту ніч, де світив він не даром
огнем непокірних ідей.

Він бачить... крізь смутні колони
як брат он стріляє в царя,
як хиляться, падають трони,
крізь ночі собори горять...

Проміння з обличчя не сходять,
і думи за думами мчать...
Од півдня, од заходу й сходу:
Денікін, Петлюра Колчак...

І зором він далі полонить
і хоче всю землю обнять.
А мимо проходять колони,
і сурми погребно гримлять...

Там постріли, хмари і дзенькіт...
Денікін, Петлюра Колчак...
А хлопчика пальці синенькі
вчепились в пальто Ільїча.

Проходять сумні батальйони,
між ними Домбровський, Варлен...
І каже їм Ленін промову,
і слуха хлопчисько мале...

І каже їм Ленін промову:
„Вперед, за Комуни, вперед!
Хай кожен ударами крові
живого за серце бере,

хай кожен йому нагадає
на варті, в роботі, у сні,
що треба од краю, до краю
Комуни світити огні!“

Словами — в обличчя і в груди,
хвилює, полонить до дна...
„Війни вже ніколи не буде,
а буде клясова війна!“

Хай кожен живе як в поході,
чекає і кличе її,
бо вже і на заході й сході
нові нарастають бої!“

І каже з такою любов'ю
маненькому хлопчику Він:
„Холодні ці ночі зимові,
Спочити вже треба тобі.

А завтра ти людям розкажеш,
хай швидше вперед вони йдуть,
бо наша, навіки вже наша
Комуни осяяна путь“.

Під місяцем грає дорога,
на площі Червоній зима...
І хлопчик стоїть, і нікого,
навколо нікого нема...

Нікого, нікого немає...
І хилиться хлопчик на сніг,
Лежить він і сонно благає:
— Я хочу з тобою, Ільч...

Прийди, поможи м'ні, баюне,
щоб я розказати зумів,
як хлопчику снилась Комуна,
як Леніна знов він зустрів!...

16/XII 1924

СНІГИ

Кіннотчика шапка, гадюкою шлик...
А в серці: „Констанція, де ти?“...
На розстрілі вчора, смуглявий і злий
Я зняв з офіцера щиблети.

На станції хлопці гуляють давно,
а з ними сотенний патлатий,
рябий і курносий, йому — все одно,—
за гроші полюблять дівчата.

Блистять за дверима засніжена путь,
як постріл сухий і короткий...
Вже близько Махно... але дрібно гудуть
вони „гопака“ і „чечотку“...

Я вийшов і глянув на срібні лани,—
Вже трохи лишилось до ранку.
Під місяцем гнутья й шумлять ясени,
озброєні люди на ганку...

Це — варта. Питають, година яка,
в обличчя блистять цигарками.
Між ними пізнав я свого козака,
товариша з станції Яма.

На заході хмари в якомусь огні...
І я підійшов до Ягора.
Йому вісімнадцять, двадцятий — мені,
а край наш — Донеччини гори.

Снігами, снігами засипали ми
і спомини наші, і душі,
немов броньовик із далекої тьми
на вітер і ворога рушив...

За сіном поїхали хлопці в село,—
назад привезли їхнє м'ясо...
І сіно в саях, мов на сміх, обплело
порубані плечі і в'язи...

Сьогодні з Ягором ідем на одчай,
ми хочем тікати до червоних,
життя по-новому в новому початі,
зірвати і шлики і погони.

Нарешті змінили. І от ми ідем.
(А може, мені тільки сниться!?).
Над нами й за нами шумить і гуде,
од пострілів в небі зірниці.

Я знов, як колись, і поет і шахт'ор,
одмірюю кроком хвилини.
І тепло сміється щасливий Ягор,
показує картку дружини.

— А сину два роки. Який він тепер?
Як чудно згортає він губи!..
Дивлюсь я на нього крізь вії, крізь смерть,
і хилиться чоло в розгубі.

Ідем. І не видно уже козаків.
А вітер нам стеле тривогу...
Учора нам сала, книша й огірків
селяни дали на дорогу.

Юначе - козаче! Багнета бери,
і разом — на кров і на дими...
Ідем. А над нами соснові бори
стволами гудуть золотими.

Юначе - козаче! Шинеля твоя
рудую од крові здається.
З тобою в повстанні, в любові й боях
нам солодко й гірко живеться.

І ми на Лимані. Вже сонце встає
над селами, рейками, снігом...
І хтось молодими руками бере
його за янтарні чепіги...

— Володька!..—Я глянув...Червоні шлики
ну прямо на нас наїжджають...
І от по костях задзвеніли клинки...
Що далі було — я не знаю.

На заході хмари в якомусь огні...—
То, може, Донеччини гори...
Обличчя Ягора всміхнулось мені,
розбите обличчя Ягора...

О, як цілував я і руки оці,
і губи розрубані, милі!..
А картка дружини і сина в руді
прощальним докором чорніла.

1924/1925

ВОЄНКОМ

На вигоні гони,
на вигоні гул.

Там

поставили гармати,
кров

чорніє на снігу.

На вигоні гони,
на вигоні гул.

Он, іде один

в чорному убранні.

(В небі синій дзвін,
на землі повстання).

Не чоло — сніги,

кучері — не хмари.

Чепурний такий,

а в очах пожари...

Ой, гори, гори!

Ти ж — моя душа.

Їде куди з гори

вершники спішать?!.

Повернув... „Огонь!..“

Гей, танцюй, гармато!..

Ходить воєнком

молодий і радий.

Він же не один.

Хто кого зборов?..

...Тільки чорний дим,
тільки чорна кров...

На вигоні гони,

одмирає гул.

Там

поламано гармати,

хтось

чорніє на снігу...

Не чоло — сніги...

кучері — не хмари...

Та нема ноги

й голови немає...

Невже — в хаос!?. Ми знов — під воду!?.
Ми знов — в огонь!?. у забуття!?.
І сонця золота підвода

освітить іншеє життя?!.
Кому ж там море затуркоче,
і зашумить кому трава?
І невідомі карі очі

хтось інший буде цілувать...
Світи ж, любов! Тебе я хочу.
Бо „там“ нічого не знайти...
Чужої місячної ночі

хтось по дорозі буде йти
і квіти рвать, ім'я шептати,
чуже й знайомеє ім'я...
В садках крізь листя й вітів грати

такі ж слова: „люблю... твоя“...
Як і тепер, огонь — у груди,
в зіниці — муть, на вії — тьма...

Як і тепер... А нас не буде...
Над нами тільки сонь німа.
Ми — на клітини, на атоми...
А може, буду я листком,
таким пахучим і знайомим,
який я рвав, коли бігом

ми наступали в ніч весняну,
коли для всіх — „чужий“ і „наш“,
коли мені було багряно,
і теліпався патронташ...

А може, буду знов я очі
і викликати і любити,
а місяць — золотий синочок —
нас підглядати у траві.

Знов попливуть у синь тумани,
у тьму до зоряних долонь...
І я до стінки знову стану —
обличчя й груди під огонь...

Ах... Ми нічого ще не знаєм,
кого й яка чекає путь...
Нехай же блимають трамваї,
шумлять міста і люди йдуть.

1924

КОЛИСКОВА

Люлі, ой, люлі, дитинко моя!

В темнім минулім таким був і я.

Слухав, як вітер шумить і трава,
маму „мамуньою“ я називав.

Люлі, ой, люлі, маненький синок!

Місяць пониклий заглянув в вікно,

місяць кладе на панелі печать...

Тільки сюрчки та сирени кричать.

Зараз весна, о, дитинко моя,

в місті ж тобі не почуть солов'я,

в нім тільки брук і ліхтарний огонь.

Я і люблю й проклинаю його.

Може, тому і пече цим огнем,

що зацвіли ясени над Дінцем,

що не почую, дитинко моя,

що не побачу їх більше і я.

Люлі, ой, люлі, маненький синок,

місяць до тебе всміхнувся у вікно...

Ти ще не знаєш ні бур, ні ідей.

Місяць на ліжку намісто кладе,

місяць кладе на подушку печать...

Завтра вірну я портрет Ільїча...

Буде у нас, мої ручки малі,
не на стіні, а у серці Ільїч.

Місяць за хмари сховався давно...

Спи ж, мій маленький, слухняний синок!

ТРАУРНИЙ МАРШ

Сьогодні не з нами наш Вождь, наш Ільїч,
і йдемо ми самі по дорозі.

Але, як і завжди, лунає наш клич,
і ворог, як завжди, в тривозі.

Далека нам путь, але ми не одні:
нам світять його заповіді,
на полі, в заводі, у шахті на дні...
— Комуни ми зоряні діти!

На жовтому Сході народи встають,
скидають ярмо капіталу;
на чорному півдні гарматами б'ють
на чорному півдні повстали...

Хвилюйся, робочих голів океан,
ми Леніна пам'ять лелієм.

Лунайте ж, оркестри, грими, барабан,
бо крок наш і дух наш міцніє!

Ми дня не забудем (нежданний такий...),
товаришу, брате нам милий!

Ридали робочі, гармати, гудки,
коли ми Вождя хоронили...

На чорних знаменах був траурний клич:
„Ми ленінці завжди й однині!“

Лежав в гімнастюрці вже мертвий Ільїч,
але, як живий, в домовині...

Ви чуєте, друзі: клекоче, гуде
на Заході, в панському стані...
Туди наші думи. Ми терпим і ждемо,
коли там робочий повстане.

Обернемо землю в Комуни, в Едем.
Світи ж нам, червоний маяче!
Ми в край електричний невпинно ідемо,
навколо сміються і плачуть...

Нам зорі на чола поклали печать
і зорі нам світять в дорогу.
А там у пилу на дорозі лежать
руїни розбитого бога.

Так будьмо ж єдині! Ми — квіти життя.
Ми всі од станка і од плуга.
Сьогодні справляємо ми пам'ять Вождя,
Вождя і товариша й друга.

16/XII — 1924

СЕЛЬКОР

I

Під промінням місячним колиска,
в ній маненьке невідомим снить...
Це селькор майбутній Малинівський,
дитинча селянської весни.

Спи. Не знай ні злиднів, ні печалі.
Хай життя пливе і тане в дим.
А коли дзвонар заб'є на далі,
будеш ти повстанцем молодим.

Де снігів холодні сині шати,
будуть ніч розстрілами лякати...
Хай не зна твоя щаслива мати,
що тебе за веснами чека.

Хай вона не знає і не чує,
що на сина син гартує ніж...
Юний місяць кучері цілує
і малює квіти на вікні.

Над селом од неба сині ризи
і од хати в хату ходить сон...
Хтось на небі кабана зарізав
і обляпав кров'ю горизонт...

Та не скоро зацвіте зоря ця
і впаде на сніг,— не на жита...
Ще собаки з місяцем сваряться,
й той на них уваги не зверта.

II

Веселі гарні очі.
Ну хто його не знав?
Він був звичайний хлопчик,
у щурки гарно грав.

Такі чудні крізь вії
і сонце й зорі, гей!
ніхто, як він, не вміє
здирати з вишнів глей.

Вночі у поле сине
він пасти коні вів
і на баштані дині
такі солодкі їв.

Забув малий безчубко
(та він же й не один!),
як матері за юбку
тримався лячно він.

В обличчя вітер гострий...
О, радісна пора!
Бо на селі так просто
і жить і умирать.

Хіба ж вони не хочуть
до невідомих зор?!
Такий звичайний хлопчик
майбутній мій селькор.

III

Ой, приїхав грек Попандопуло
із далеких зоряних країв,

де об берег море синім гулом
розбиває свій одвічний гнів.

Може, він був добрий і хороший,
Мав вагу і радість у житті.
Кажуть люди, що розтратив гроші
і до них з Болгарії утік.

Гей, над нами далі променисті,
а під ними зоряні слова!...
Записався грек у комуністи,
за свободу з нами воювать.

І коли пожар ущух і збився,
й вороги: хто — в море, а хто — ниць...
Він у тій деревні оселився,
де юначив Малинівський Гриць.

В небі кров клекоче, мов в горлянці,
то зоря полотнами — до зор.
А з Грицька, колишнього повстанця,
вийшов гарний читач і сількор.

Все як слід, село своє, знайоме.
Одгула давно фронтами смерть.
Тільки ж чому грек у Виконкомі
не по правді робить і живе?

І писав Грицько в далеке місто,
воював за правду на селі.
Гей, тремтіли вороги од злісти,
нахвалялись мовчки куркулі.

За вікном не місяць і не клени,
не далекий крик робітника, —
напоїв Андрія грек шалений
і його направив на Грицька.

IV

Село заснуло. Гулко
хтось двері замика.

У темному провулку
зустрів Андрій Грицька.

„Куди п'янило лізе?“
подумав Гриць. А той
націлився з одріза
в обличчя, в груди... „Ой!“

В обличчя вітер гострий...
Над трупом брата — брат...
Бо на селі так просто
і жить і умирать.

Над Грицьком синіють мертво гони...
Хто ж такий життя твоє порвав,
напоїв Андрія самогоном
і йому одріза в руки дав?...

Ніч. Весна. Грязюка і провулок.
Це така твоя остання путь.
Тільки брату і Попандупуло
довгі ночі більше не заснуть.

Над містами, селами, над гаєм
хай вітри цю звістку рознесуть,
що Андрія й грека вже чекає
наш червоний пролетарський суд.

Зацвітайте, мрії — сині птиці,
бо не знать нащадкам наших мук,
як рука холоне од рушниць,
як лежать у лаві на снігу...

Може, їм коли й розкажуть зорі
наші думи в золотих вітрах,
як на варті радісно сількори
за Комуни вміли умирать.

Жовтень 1924

* * *

Все блукаю, марю я.
Сум мій кароокий!...
Азіятчино моя,
ви, міста широкі!

Гляну я на дальню путь,
синьо і глибоко...
Наді мною роки йдуть
золотим потоком.

Шум аеро угорі
хвилями — до мене...
Гей, вечірні ліхтарі,
і авто сирени!

Все блукаю, марю я.
Сині, чорні, карі...
Азіятчино моя,
золоті бульвари!...

ІДУ

Над містом хмари і години...
Не розлюблю тебе ніяк,
моя вишнева Україно,
красуне, страднице моя!

У центрі я. Моя Маріє!
О, скільки видно відділя!
Шалений регіт Індустрії
вже протина твої поля...

Я не останній і не первий,
що весь в сльозах дивлюсь кругом,
коли кістки і кров і нерви
дере залізним терпугом...

Аеро шум і дзвін над гаєм
доносить пісню нам лиху...
Та треба так. Я добре знаю
і не зверну з свого шляху.

У морі горя і надії,
з другими в першому ряду
на рев і регіт Індустрії
ходою твердою іду.

Вмира Марія, вмерла Іна,
хрестом упали на траву...
Індустріальна Україна
зміня Вкраїну степову.

Життя буя, горить і кличе
й під неповторний бігу спів
летить все далі і все швидше
од чумаків і од волів...

Аеро зграями над краєм,
частіше з станції: ку-ку!..
І дядько свиту заміняє
на синю блузу заводську.

Прийми, прийми привіт од сина,
що вже близька віків мета,
моя робоча Україно,
моя ти нене золота!

* * *

Рани гніву,
рани днів...
Крик журавливий
журавлів...

Голі гони,
голий гай...
І червоний
небокрай.

Спільні кроки,
тиск руки...
Синьookі
вітряки.

В далі кличе,
далі — жах...
І обличчя
все в сльозах...

* * *

Живеш уривками, зненацька,
уламки дум, уламки хмар.
Десь на волохах Заливацький,
він і рибалка й чоботар.
О Йване мій або Макаре,—
я вже й забув ім'я твоє,—
чи й досі рибу на базарі
твоя дружина продає?...
І дні мої, мов думи давні,
їх ловить зір мій і рука...
Я бачу дім, зелені ставні,
і чую гавкання Сірка...
Я бачу гай, ріку і далі,
де небо спіле, мов жита,
де волосню для вудки рвали
ми в коней нишком із хвоста...
О юнь моя, літами тану,
у безвість—я й мої огні...
Уже з-за хмар вітри-титани
знайомий шум несуть мені...

* * *

Цвіте садок. І дівтора
в алеях обручі ганяє.
А я один. Сумна пора.
Не видно їй ні дна, ні краю.

Співають птиці в глибині,
вона така спокійна, синя!
І плакати хочеться мені,
немов ображеній дитині.

Душа німа. Немає сліз.
Подібне іноді буває,
коли увечері в селі
хтось на гармонії грає.

Вже не піду в колони я
слова і рухи жадно пити.
Нехай другим шумить життя,
кричать авто, дзвенять копита.

Співають птиці в глибині.
Моя ж душа уже в ночі вся.
Далекі дні, щасливі дні,
коли в Артьомовці я вчився.

Червонця шапка на мені
і траур куртки шкіряної.
Далекі дні, щасливі дні,
про вас я думаю з журбою.

О скільки дум, пісень - огнів!
Життя, як море, — по коліна.
І там я дівчину зустрів,
вона тепер моя дружина.

Її люблю, немов весну,
мов золотий далекий південь.
Продав я куртку шкіряну,
червонця шапку загубив десь.

А небо сине і ясне...
І вже не чуть: „Якого полку?“
Дружина кинула мене,
вона уже не комсомолка.

Як серце б'є! Чи біль чи бред...
Чи ця журба лиш од утоми...
Нехай відомий я поет,
але собі я невідомий.

Співають птахи в глибині,
вона така спокійно - синя!
І плакати хочеться мені,
немов ображений дитині.

ЯК ПРОХОДЖУ Я МИМО...

Як проходжу я мимо заводу,
чомусь сумно і тоскно стає.
Все здається, що сонце заходить
і обличчя цілує моє.

Вже забув я залізні дороги,
де од молоту гулом жене.
І тепер я не знаю для чого
одірвали од тебе мене.

Одірвали, до міста послали,
проморили у лазні жакній.
Ой, ви хмар недосяжні овали,
вже назад не вернутись мені.

Не вернути і мертвого брата,
милий час одшумів, одсіяв...
Як ходив на Дінець я купатись
і з рогатки собак поціляв.

Знов я хлопчик... і в лавку до Зоза
по дорозі біжу босяка...
Йде Марина... О ранки, о сльози,
о любов під крилом вітряка!

Знову погляди, рухи і лиця...
На руках я кохану несучу...

І хитаються п'яно киследи,
і криниці шумлять унизу...

Днів моїх пролетіло не мало.
Тільки сниться далеке село...
Ті киследи давно вже зів'яли,
ті криниці піском занесло...

Наче сонце за лісом заходить,
стеле путь на Дінці золоту...
О, задимлені труби заводу
і смуглявий юнак на мосту.

Я блукаю і марю. А гони,
як весною мутні ручаї.
Як забудь таращанців загони
і зелені обмотки мої...

Багряніло життя, ніби хмари
в вишині над туманами трав...
Я про чоботи хромові марив,
самогоном журбу заливав.

А тепер я поет... і не знаю,
де мета і чого я хотів.
Я і чоботи хромові маю
та наївність свою загубив.

Де ж ти, мій ніяковий Володю,
з золотими очима, як став...
Що колись працював на заводі
і в траві Жуля Верна читав?

Я блукаю сумний і нечулий,
по-осінньому віти хита.
Все минуло, як молота гули,
як шипшина моя золота.

Тротуарами осінь блукає,
і подібний до осені я.

Одсіяли зірничі над гаєм,
так і день мій колись одсія.

На життя я дивлюся неначе
крізь якусь зачаровану муть...
І за мною ніхто не заплаче,
як на цвинтар мене понесуть.

Як на зламаних крилах Ікара,
в вишину не здіймусь уже я.
О, мої золоті тротуари,
о, загублена юність моя!

Мое сяйво погасло навіки,
одцвіли всі хвилини і дні.
Скоро, скоро під регіт і крики
догорю я на власнім огні.

Тишина. Ні зідхання, ні руху.
Не залить мені муки вином.
Тільки ворон погрозово й глухо
закричав за холодним вікном.

Од очей, мов огонь, простяглося
мое горе в пустелю німу.
Золоте і пахуче волосся
я в долоні уже не візьму.

Я мов сон. І навколо нікого.
Ні обличчя, ні крику із тьми.
Тільки місяць осріблені роги
показав із-за муру на мить.

Подививсь і розтаїв туманно,
нагадав про далеке село.
І проміння на дуло нагану,
як вино золоте, потекло.

Я пригадую ніч розставання.
Це було за огнями села.

Ти дивилась на мене востаннє,
одірватись ніяк не могла.

Темний вітер сміявся над нами,
нахилявся віти німі.
Та плече м'ні змочила сльозами
і з риданням пропала у тьмі.

Тишина. І навколо нікого.
Ні дихання, ні руху не чуть.
Наче вийшов я сам на дорогу
і не знаю, куди повернуть.

Пригадав я під зоряним небом
безпощадної пристрасти яд...
Я б давно повернувся до тебе
та не можна вернутись назад.

Од очей, як огонь, мое горе —
уявляю твій образ крізь дим.
Не дивися на мене з докором,
я не винний, кохана, ні в чім.

В моїм серці печаль і знемога
все життя обернули на муть.
Ти до мене любила другого,
і не в силі цього я забути.

Тишина. Ні дихання, ні руху.
Не залить мені муки вином.
Знову ворон призивно і глухо
закричав за холодним вікном.

Ну, прощай, моя Нальо, я п'яний.
Я іду у далекі краї.
Поцілунок останній нагана
Нагадає про губи твої.

* * *

Лан і луни...

Сум і синь.

До комуни

наша тінь.

Нахилили віти клени,

листя блимає в огні.

Ніжній пам'яті Варлена

я складаю ці пісні.

Тінь, даль

льоні — льонь.

Шум заль

і долонь.

Панни, танки у Версалі,

і рубіни і коралі...

А під мурами Ляшез

блиск останній лез...

День простяг криваві пальці

залпами одгук.

Ой, і я ж колись версальцем

для робочих був!

Пролетіло днів не мало...

Дні мої руді.

Чом мене не розстріляли

у Чека тоді?..

Ой, росте комуна мила

прямо до небес.

А мені судилось

розстрілять себе.

Ой, рости, рости до неба!..

Не здригне моя рука.

Буде „я“ мое для себе

за колегію Чека.

Он біжить смуглявий хлопчик

і завод сія...

На окраїні робочій

народився я.

Ох, якби та повернули

днів моїх потік:

знав би я — і од Петлюри

в перший день утік.

Серце тоне, в туги коло

не спливе ніяк,

бо не вернеться ніколи

молодість моя.

От тому, що йшов робочим

на робочий клас,

голова моя на клоччя

розлетиться враз.

Лан і рани.

Сум і льонь.

Од нагана

в рот — огонь.

Лане милий,

льонь і льонь.

Одлетіла

моя юнь.

Знову я на содовім заводі,
над Дінцем у золоті хвилині.
І гудок журбу свою заводить,
і в синяві тоне сонний дзвін.

Йдуть дядьки, в задумі темні чола...
Ну, хіба могло і снитись їм,
що в Сосюри, п'яниці, Миколи
буде син поетом видатним.

Я дивлюсь на поле і могили
Батько мій не прийде з далини,
бо, коли казьонки зачинили,
він умер без водки восени.

Тату мій! Отруєний Ікаре!
Ох, якби з могили ти устав,
я б тобі тепер за гонорари
скільки хочеш „горької“ купляв.

Над Дінцем упав я на коліна,
і в сльозах обличчя все моє...
Та мовчить земля під снігом синім,
мертвяків вона не оддає.

О життя, ти привидом над нами!
Всі шляхи — на гаті темна гать...

Я іду, а рейки під ногами
про минуле журно цокотять.
Я пішов за дзвонами повстання...
Тільки снилось іноді мені:
... Десь Бахмут... весна... в саду
гуляння...

І вона у білому вбранні...

Марив я про дівчину війну всю,
зір її в огні мені сіяв...
А коли я з фронту повернувся,
одружилась дівчина моя.

І тепер живу я, мов дитина,
рвуть сухоти горло й схудлу грудь.
Я б писать поезії покинув,
щоб любовов загублену вернуть.

Угорі вагончики, як тіні,
їх немов ковтає вишина.
Даль мовчить сумна і повна сині,
не вертає юности вона.

Ой, кричать гудки по всій окрузі,
На роботу! До станків! Пора!
Поженились всі колишні друзі,
парубками стала дівтора.

Ну, чого, одірваний, я хочу,
загубив кого я у руді?..
Другим місяць світить в ясні ночі,
і сміються губи молоді.

Зацвіте акація над ними,
і зоря простягне їм мечі.
А у мене зморшки під очима,
і не сплю од кашлю я вночі.

Я б упав на бруці на коліна,
але ні... соромлюся людей.

Але є партійна дисципліна
і життя в борні за новий день.

Стану я над сумом і над брудом,
Все росте і в'яне і вмира.
Знаю я, старі казали люди:
„е всьому і час свій, і пора“.

Все іде додому і на зміну,
потону і я десь у бою.
тільки дужче поясом ремінним
затягну я талію свою.

Я в заводі. Гримає навколо
і тремтить небесна синя гать.
Скоро я закінчу райпартшколу
і тоді не буду сумувать.

* * *

Я на рани — груди
Кожну хвилю й час...
Ніжні, рідні люди,
Як же мало вас!

Мало чи багато,
Я й не знаю сам.
Тільки вам я радо
Все життя віддам.

Ой, шляхи — тумани,
На труні труна,
Кажуть, що я п'яний,
Я ж не п'ю вина.

Може всі ми п'яні,
О багрянь моя!
Навіть і в коханні
Не забудусь я.

Вмерла мов на карі
Юні далина:
Сині, чорні, карі
Випили до дна.

Впасти б на коліна
Й під глузлиний сміх

Цілувати стіни,
Обнімати всіх.

Серце в тузі лине
На світань, гаї...
Росяна калино,
Лопухи мої.

Вдарю я по хвилі
Золотим веслом,
Й зашумлять похилі
Верби над піском...

Татко мій — Микола,
Я із тьми прийшов...
Рух який навколо,
У гаю немов...

Я наївний, чистий,
Все для мене — бій.
Місто моє, місто,
Я навіки твій.

* * *

Так мрачно в вечори, коли в міськім прибої
огні од ліхтарів містичні та руді...
І хочу говорить у мрії я з тобою
тоді.

Я згадаю Бахмут, і карусель і поле —
о, синь твоїх очей!
Не вернеться любов, як молодість, ніколи,
як золотий Дінець назад не потече.

Вечірній листя шум і силует коханий...
Поезії мої і слъози — тільки їй.
Мої шляхи — одчай, шукання і тумани...
І вже у далині кінець я бачу свій.

Прийди хоч уві сні і нахились до мене,
ти можеш одігнать од мене давній жак.
Неначе сниться знов... шумлять трава
і клени,

і ми з тобою йдем у сонці, у піснях...

Все далі образ твій, все глибше моя мука;
здається, що мене од болю вже нема.
А місто за вікном зідха і стука, стука,
і лине в тьму мою огнями ночі тьма.

* * *

Коли потяг у даль загуркоче,
пригадаються знову мені
дзвін гітари у місячні ночі,
поцілунки й жоржини сумні...

Шум акацій... Посьолок і гони...
Ми на гору йдемо через гать...
А внизу пролітають вагони,
і колеса у темі цокотять...

Той садок, і закохані зорі,
і огні з-під опущених вій...
од проміння і тіней узори
на дорозі й на шалі твоїй...

Твої губи — розтулена рана...
Ми хотіли й не знали — чого...
Од кохання безвольна і п'яна
ти тулилась до серця мого...

Ой ви, ночі Донецчини сині,
і розлука, і сльози вночі...
Як у небі ключі журавлині,
одинокі й печальні ключі...

Пам'ятаю: тривожні оселі,
темні вежі на фоні заграва...

Там з тобою у сірій шинелі
біля верб я востаннє стояв.

Я казав, що вернусь безумовно,
хоч і ворог — на нашій путі...
Патронташ мій патронами повний,
тихі очі твої золоті...

Дні пройшли... Одлетіла тривога...
Лиш любов, як у серці багнет...
Ти давно вже дружина другого,
я ж — відомий вкраїнський поет.

Наче сон... Я прийшов із туману
і промінням своїм засіяв...
Та на тебе, чужу і кохану,
я б і славу своєю проміняв.

Я б забув і образу і сльози...
Тільки б знову йти через гать,
тільки б слухать твій голос — і коси,
твої коси сумні цілувать...

Вже до серця доходить отрута...
Як старому, минулого жаль...
Путь моя у каміння закута,
і на кожному розі печаль...

Ночі ті, та гітара й жоржини,
може, сняться тепер і тобі...
Сині очі в моєї дружини,
а у тебе були голубі.

* * *

Підіймається місяць над містом
заглядає до мене в вікно.
Впливає крізь віти, крізь листя,
що було й промайнуло давно.

Пощілулки і крики „до зброї“,
розцівтало й гуло з вишини,
де село, й біля церкви старої
од зорі золотило тини.

Про сумне не згадаю, не варто,
кожний знає про долю таку.
В Кам'янці юнаком я на варті
груші рвав у Петлюри в садку.

На мою, на замурану музу
що ж я можу тепер обмінять?..
Біля річки пекли кукурудзу
і на муштру ходили щодня.

Далі: рейки, холодні вагони,
та з піснями нам тепло було.
Далі: море і вітер солоний,
де кохання мое розцвіло.

Гей ви, вітер і сонце і ранки,
мабуть, так вас не любить ніхто.

З полоненого синя познанка,
і в кишені партійний квиток.

А тепер я один. І над містом
підіймається місяць у синь,
і тремтить і хитається листя
од його золотої слози.

зуб. 58с.

В СУМІ

Тону в журбі, в задуми димі...
Невже й для мене доля ця!?.
А за вікном манто і джимі
Шумлять без краю, без кінця...
Дивлюсь у тьму, немов в безодню,
І не знайду шляхів собі...
Хіба повіситись сьогодні,
Так, як Єсенін, на трубі?..
Покривить смерть і брови й губи
У синій сміх, останній сміх...
Та не діждать золотозубим,
Щоб я загинув через них!
Доволі, геть, омани журу,
Повита траурами хмар!..
Я — не Єсенін, я — Сосюра,
Поет рабів і комунар.
Іду на гул і глуму гама...
Я не один, о, не один!
Ви марно хтіли, щоб за вами
Я не почув комуни дзвін!
Нехай од голоду й втоми
Аж надимає жили кров,
Та протина цей гул і гомін
Бадьорий крик: „Завжди готов!“

ПЕРСТЕНЬ

(Ліро - балада)

Я у полі. Хто зі мною?
Тільки біла путь...
Тільки спомини юрбою
на снігу встають.
Кров — у щоки, кров — у скроні...
Знову, знов, як стій:
на заплаканій долоні
перстень золотий.
А над ним обличчя любе,
в ньому біль і гнів...
І шепчуть мертві губи:
„Ти його убив“...

I

Над селом — туман і зорі,
у сельбуді — сміх...
І огні у милім зорі
од очей моїх.
Сонний місяць, мов в колиці,
в синій вишині,
і по рейках простяглися
станції огні.
Наші очі — в неба чаші.

Хто ми й відкіля?
„Подивись, усе це наше:
і гаї й поля...
Гарно як, неначе вранці!
Я тепер — селькор.
І здається, кров повстанців
лине аж до зор.
І здається, йдуть рядами
хлопці мимо нас...
Тяжко гупають над нами
кроки раз-у-раз...
Тих, що вмерли біля станції,
коли день одгуб...
Ой, у дні, в ті дні повстанцем,
Як вони, я був!
... Офідерів крики тонкі...
кроки... зброя... сніг...
Ми стріляли й в ополонку
опускали їх.
Як забудь їх бліді руки
й очі ті німі,
де шуміли верби глухо
вітами у тьмі?
Ой, ряди, од снігу сині,
і огні заграва!..
Офіцер своїй дружині
перстень передав.
Він сказав: „пождіть хвилинку,
я шинель зніму“.—
І навів я карабінку
прямо в лоб йому...
Тільки крик: — „За Україну“! —
Тільки сніг і кров...
Але я його дружини
й досі не знайшов.

Лине поле снігом талим.
Зорі, як ножі.
Чом мені вона сказала:
„Перстень!? покажи...“
На снігу, на тіні — блики,
наче я — нічий...
Стало холодно і тихо
На душі моїй.
Кров — у щоки, кров — у скроні...
сніг... і тіні лав...
На простягнену долоню
перстень я поклав...
Я мовчу, дивлюсь... „А може!?“
Серце — в горло, в бік...
Що таке? — „Ой, боже, боже!..
Це ж мій чоловік!..
Видно богові замало
горя і молінь...“
Захиталась і упала
на снігу, як тинь...
Що подумать, що сказати!..
Розгубився я...
О любов моя проклята,
Вчителько моя!..
В небі зоряні хорали,
вітер їх несе...
Відкілась гроза примчала
і розбила все.
Серце б'ється тоскно, глухо,
та немає сліз.
Взяв я вчительку на руки
і в село поніс.
Ось сельбуд. Вікно іскриться.

Двері. Світло. Клас.
Я ридую. Юні лица
оточили нас.
За вікном — туман і зорі,
мертво світить сніг.
Та нема вогні в зорі
од очей моїх.
Наче хвилями озера
з хмарами в бою...
Розстріляв я офіцера
і любов свою.

III

Тихо гроб юрбою лине,
а за гробом — я.
В нім лежить моя дружина,
вчителька моя.
Ой, синіють неба шати,
а під ними — крок,
із вінками йдуть дівчата
й хлопці без шапок.
Спів до неба тужно лине,
мов ідем на бій...
Положив я в домовину
перстень золотий...
...
Більше Наля не пригорне,
ой, не квітне сміх!...
Я ходжу стрункий і чорний
по шляхах моїх.
Тишина. Ну, хто зі мною?...
Тільки біла путь...
Тільки спомини юрбою
на снігу встають.

Кров — у щоки, кров — у скроні,
знову, знов, як стій:
на заплаканій долоні
перстень золотий...
А над ним обличчя любе,
в ньому жаль і гнів...
І шепчуть мертві губи:
„Ти його убив...“

СОНЕТ

Люблю тебе, доба переходова,
за смутний вид, за зломи, за огні —
за рух юрби і за огненне слово,
за владне „так“ і непокірне „ні“...
Але і край Прийдешнього чудовий,
де б я не був, все видиться мені...
Про це веду я з зорями розмови,
коли все спить в вечірній далині.
Життя мое! Тобі мій дар любови,
це ж ти цвітеш у квітці, в комахні...
Коли умру, чи доведеться знову
в твій океан улитися мені?...
О даль моя! О горизонтів зови
в вечірній час солодкої розмови!..

* * *

Над селом туман —
дим із димарів.
Мов в краю оман
мій і зір і спів.
Віти золоті,
як же вас забудь?
Я тону в меті,
як риплива путь.
Як забудь мені?
Відтіля ж я сам!
Вечір і огні
у сільбуді там.
І тремтить рука,
бо і я од вод.
Школа заводська
і завод, завод...
Я ж такий, як ті
милі злидарі.
Шахти золоті
од зорі вгорі.
Небо зацвіло
в діаманті брам.
О мое село,
я родився там!

* * *

Вас. Елланові

Смерти нема для творців!
Стиснемо дужче багнет.
Той, хто горів і згорів,
вічно веде нас вперед.

В бурі, на грози, на бій!
Через плече патронташ.
Ти синьоокий такий,
рідний товаришу наш!

Юно йдемо до мети,
ми — революції гнів!
Весело в лавах іти.
Смерти нема для творців!

Чутно фанфари здаля.
Коло встає золоте.
Наче музика, земля
кроком бадьорим цвіте.

Погляд і думка, як ніж,
споминів зоряний рій...
Ти перед нами стоїш
в куртці своїй шкіряній.

Піснею серце і лет,
очі мільйонові мас.

Руки простяг ти вперед,
кличеш, смієшся до нас.

Вітер і море зусиль
туго хитає ряди.

Ім'я блакитне „Василь“
житиме з нами завжди.

Смерти нема для творців!
Стиснемо дужче багнет.
Той, хто горів і згорів,
вічно веде нас вперед!

У МІСТІ

Тане день на серці пелюстками.
Шум осінній, дзвоне золотий!
Вже не давить груди мені камінь,
Я дійшов, долинув до мети.

Я забув, яка вже синь над гаєм,
Що цвіте і пахне в тім гаю.
І чим дужче місто проклинаю,
Тим сильніше я його люблю.

Журавлів вгорі прощальні зграї,
А в лице — авто і трамів дим.
Без мети по вулицях блукаю,
Без вина п'янію од юрби.

Всі шляхи до тебе, юна еро,
Як забудь огонь твого лица?!
Ці шляхи — комольці, піонери,
Ці шляхи — поема без кінця.

„Не ходи“, казала мені мати:
„Прийде день і кари й каяття“...
Де ж він той, що може одрубати,
Одірвать поета од життя?

Я ходжу щасливий до тривоги.
Ми — гроза і тронів і корон,

Ми — частина руху світового,
Я — комуні юний електрон.

Ой, колись на громи Перекопу
Йшли полки по огненних путях,
А тепер „Ларьками“ й „Церобкопом“
Ми нове будуємо життя.

Перейдем кордони, межі й грані,
Завоюєм те, що буде там...
О моя поезія повстання,
Золота поезія Труда!

Ніби в райдузі панелі,
дзвонять кроки тут і там.
Шум, гам.
А за обрієм оселі.
Пролетів веселий трам.

Я дивлюсь на сонця чолку,
одлетіла в далі мла.
Он чорнява комсомолка
піонерів повела.

О мій день золоторунний!
Місто це, а чи село?..
Одлунало, одгуло...
Ми на потязі — в Комуни.
Я веселий, юний-юний.
Місто це, а чи село?..

Десь гудок пісні заводить,
розриває синю гать.
Я прийшов сюди з заводу
про Комуни розказать.
Десь гудок пісні заводить.

Хтось вітається, пішов.
Он юрба біля ВУЦВІК'у.
Перемога — де любов,

де на смерть ідуть без ліку.
Хтось вітається, пішов.

Одлетіли, ніби клоччя,
роки гніву і образ.
Делегації робочі
шлють із Заходу до нас.

Даль малюють димом труби...
Я не марю, я не сплю.
Місто наше, місто любе,
як же я тебе люблю!

* * *

Падають сніжинки ласкаво і млисто
на моє обличчя, на сліди мої.

І уже здається, ніби я не в місті,
а навколо мене все гаї, гаї.

Що це? може сниться? Десь дзвенять
трамваї...

Що це? може сниться? Десь авто загув...

Ні, це тільки вітер дерево хитає,
та сліди глибокі ззаду на снігу.

Де ж мій сон, де дійсність? В чоло
чорні віти,

поміж ними сонця на стволах печать...

... Шум юрби навколо, наче в лісі вітер,
по панелі кроки радісно звучать.

Я іду до клюбу. Над столом червоним
„Що зробив?“ питають очі Ільїча.

І скажу йому я, що ходжу в райшколу,
що до нього тільки мої думи мчать.

Усміхнуться очі. Й слухати я стану,
що до нас говорить у листі ЦК.

І здається, чоло... мое чоло гладить
ніжна і прозора Леніна рука.

НА ВУЛИЦІ

Ідуть піонери і б'є барабан.

На них задивився голодний пацан.

Іде з ними в ногу, в обличчі журба,

і никне без діла цигарка в зубах.

Та от закричав, налетів автобус,

і хлопцеві в груди колесами вгруз...

Розкинуло ручки, не встане од ран...

А десь піонерів гримить барабан.

дуб. 15/с

* * *

Не хитайтесь зажурено, клени,
І гіллям золотим не шуміть.
Буде, буде, я знаю, і в мене
Невідома й надзоряна мить.

Мої думи, мов бурі, мов банди.
Там поеми далекі горять,
Пелюстки розпускають троянди,
І на них умирає зоря.

Ой ви, зорів сумні хороводи.
Мій Вербун і ранкова трава!
Я прийшов од села і заводу
До багряного міста співають.

Хай гудуть мимо мене трамваї,
Мов повстань несподіваний гнів —
Я люблю блискавиці над гаєм
І у полі вечірні огні.

Глянь, он хлопчик обдертий, голодний.
Ой, йому не допоможе непман.
Я не хочу співать про народи,
А про кляси я хочу співать.

Хлоню, хлоню! — ми вільні тепера.
Дай же ручку маненьку твою.

Я тебе запишу в піонери,
І востанне сльозами заллю.

Як і ти, я на вулиці вчився
І конфетів шукав в смітнику.
Та не марно за волю я бився,
Йшов на смерть за хвилину таку.

Ми йдемо. І я чую: вже має
Молодими крилами мета.
А з вікна мені Ленін моргає,
Хоче душу мою прочитати.

Горять веселі оченята,
не в ногу ще й під барабан,
на площу, прямо до міськради
за падаюм іде падаю.

А далі, далі комсомольці
ідут у ногу: раз, два, три!
І серце міниться, мов сонце,
і зір надією горить...

Нехай, нехай, нехай непмани
життя розмінюють на дим,
а ми червоним океаном
заллем, затопимо світи!

І серце лине, лине, лине...
О, прийде, о, надійде мить,
коли Америки машина
на нашім полі зашумить!

Десь далеко в Юзовці могила
загубилась між хрестів чужих...
Там мій брат... О даль моя змарніла,
чула ти і плач його і сміх.

Чула ти луну над снігом талим,
що котилась од гудків до ніг,
і як батька п'яного шукала
моя мати в вулицях вузьких.

Все пройшло... і дівчина, і слъози,
і повстання зорі запашні.
Тільки юрби на майдані Рози
та реклам і вивісок огні.

Пролітають авто і трамваї,
вічний рух у нерви туго б'є.
І ніщо, ніщо не нагадає
про минуле огненне мое.

Може, ми не дійдемо до брами,
що зоріє гаслами в імлі.
Зацвітуть сади над городами,
але ми вже будемо в землі.

Он ідут закохані і юні,
а над ними — всплески буйні рук...

Може, син мій буде у Комуні,
а як ні, то, може, мій онук.

Ну, а що як дійдем ми до брами
на новій, на зоряній землі?!.
Ой, шумлять міста, а над містами
Пролітають хмари й журавлі.

ПІСНЯ

Комсомолець молоденький
До червонців від'їжджав.
Провожала його ненька,
На гармонії хтось грав.
— „Захищай же край от лиха,
Од незваних ворогів“.
Кінь залізний важко дихав
І вагонами гримів.
Зір шука і лине, лине,
Оббіга людей ряди...
У юрбі стоїть дівчина
І не сміє підійти.
Враз... дзвінок і диму клоччя.
Захиталось все кругом...
Промайнули сині очі
Й потонули за вікном.
Кінь летить і димно дзенька
Од туманів, верб і трав.
Комсомолець молоденький
До червонців від'їжджав.

* * *

„Удари молота і серця
і перебої і провал“...

Вас. Еллан

Той молот б'є, а серце стало.
Воно не б'ється з ним у такт.
Але над траурним провалом
Горить осяяна мета.

Ідем за гробом тужним кроком.
Сніжинки падають рясні.
Ти вмер, поете синьоокий,
Але живуть твої пісні.

Ти йшов у вир, на тьму і славу —
І от спинивсь надмірний шлях.
Але живе твоя робота
У загартованих умах.

Кругом юрба... Буруни... Хвилі...
І не спинить журби ніяк.
Ідем. А в пам'яті підпілля,
Михайличенко і Чумак...

Ридають сурми і антени,
Але в серцях змагання жар.
Схиліться, чола і знамена:
Умер поет і комунар.

Вже цвинтар. Віти у інеї.
Ти не підеш в нові бої.
Перед могилою твоєю
Ми клоним голови свої.

Нехай твоє порвалось серце,
І в сумі траура: „кінець“.
Але ще багато б'ється
Вже загартованих серцець.

ЧЕРВОНАРМИ

Марш

Червонарми, червонарми,
червонарми йдуть вперед.
Бо не дарма, ми не дарма
в сяйві радісному мет.

Червонарме, сурма грає,
вже в бою робочий кляс.
Од Ірляндів до Китаю
зацвіли заграви враз.

Підіймайте місто й поле!
злидарів по всій землі!
Громи армій комсомолу
й комунари на чолі.

Ми рукою Радовлади
в горло катові — багнет!
Б'ють набої в барикади,
червонарми йдуть вперед.

Угорі ворожі зграї,
там пропелери... Агей!
Ільча ми пригадаєм
тяжким залпом батареї.

Всі ми ніжні, кожний знає,
любим зорі, квіти й сміх.

Більше ніжности немає,
як умерти за других.

Ми рукою Радовлади
в горло катові — багнет!
Б'ють набої в барикади,
червонарми йдуть вперед.

МИ ПРИЙДЕМ І ТУДИ!..

Панові С. Черкасенкові

„Надхненні мрійники!?.“ „Романтики червоні!?.“
А хто ж усі світи надвое розколов?!.
А хто підняв рабів-пролетарів до броні
Й на мурах розплескав погану вашу кров?
Не довго вам гулять в шантаннім закордонні!..
Ми прийдем і туди!.. в нежданий вами час...
Неждано гляне смерть на бліді ваші скроні...
Та вдруге не втекти нікуди вам од нас.
Ми перебором все... і сум і наші болі...
Сумнівів і хитань у того лиш нема,
Хто виріс не в нужді, хто не зазнав неволі,
Такої, що в тобі аж жили надима!..
Ми знаєм, що у нас є люди і не люди,
У кого не серця, а портфелі й пенсне...
Ми знаєм і йдемо... і йдуть за нами всюди...
Бо видно плями, бруд на тому, що ясне.
А от на вас давно не видно вже нічого...
Ви чорні та брудні од лепу і крові...
Вже не обмити вас. І вам одна дорога,
Туди, де ви скількох одправили рабів!..
Ніщо не спинить нас!.. Ми месники народу,
Який на вас робив всі ночі!.. всі віки!..
Ми лиш тоді зідхнем і крикнемо:— Свобода!!!
Коли у горлі вам повернемо штики!..

Київ. Весна
р. 1926

ЄВГЕН

Балада

Євген веселий хлопець,
в очах у нього степ.
Усе він гарно робить —
і те, і те, і те.

О ранки, о тумани,
о росяні стежки!
Батрак Євген рум'яний,
батрак Євген стрункий.

О ранки, о тумани,
о сонце, о весна!
Була дочка у пана,
Констанція сумна.

В гаю не квіти ранні
і не зозулі жаль, —
вся в чорному убранні,
кохання і печаль.

А ночі южні, сині
і там, і ген, і ген...
І слухав піяніно
під вікнами Євген.

Од звуків небо тане,
і все кругом мовчить.
Здається, пальці панни
ридають уночі...

О вітре мій, о клени,
чому так серце б'є?
Євгене, мій Євгене,
минуле ти моє!..

Агей, забили дзвони
і там, і ген, і ген...
У Гвардію Червону
пішов юнак Євген.

В минулім серце тоне,
од нього дим і мла...
У Гвардію Червону
Констанція пішла.

Питань, я знаю, сила,
чому вона така?!..
Констанція любила
Євгена юнака.

Та сил немає в мене
співать про синій юг.
Констанцію й Євгена
зарубано в бою.

Я дань оддам любові,
о мій ясний титан!
Є в місті повітовім
могила і майдан.

О часу рух і хвилі,
о дальній крик сирен!
Лежать у тій могилі
Констанція й Євген.

В які віки я грані,
всі грані перейшов?
В любові є повстання,
в повстанні є любов.

КОМСОМОЛЕЦЬ

Балада

... Бій одлунав... Жовто-сині знамена
затріпотіли на станції знов...
І до юрби полонених
сам курінний підійшов...

Аж до кісток пропікає очима...
Хлопці стоять перед ним, як мерці...
П'яно хитається смерть перед ними,
холодно блима наган у руді...

— Є комсомольці між вами!.. я знаю!..
Кожного кулі чекає печат'!..
... Стиснуто губи в останнім одчаї,
всі полонені мовчать...

— Всі ви такі, як і я, чорнобриві!..
Жалко розстрілюють всіх!..
Гляньте навколо... і сонце і ниви...
Відповідь — сміх...

— Ну, так пощади не буде нікому!..
Вас не згадає замучений край!..
Вийшов один... і сказав курінному:
— Я — комсомолец... Стрілай!..

ТАРАС ТРЯСИЛО

Роман

ПРОЛОГ

Коли поляки Україну
взяли в залізні остроги,
і в морі синім кров невинно
нові робила береги...

Коли про волю кожний марив
і од панів у Січ тікав,
Тарас Трясило од татарів
Жеч Посполиту захищав...

О, Січе, знай! Якби ж то знати,
які лишила ти сліди!
Твої вали, твої гармати
дивились зовсім не туди.

А ти, козацькая голого,
що за горілку пропила
свої штани, свою свободу
й сміттям у гетьманів була...

Ти, що червінцями століття
гасила свій бунтарський гнів,
од галушок, мабуть, осліпла
і не побачила катів!..

Дарма, дарма... Де ясні чола
Твоїх таки ж проводирів?...
Ти їх кийками загорола
або втопила у Дніпрі...

А там, далеко, паннам — чари,
мазурки хвилі, шепіт трав...
Їх не лякали яничари,
в полон татарин їх не брав!..

Ти ж мій огонь, моя шипшино,
як пам'ять світлая мерця!
куди вела тебе старшина,
так і не знала до кінця.

Моя далека Україно!
Як довго ждала ти весни!
Тебе ж гонили до загину
і наші і чужі пани...

От чому Польща і Вкраїна
були в незнанні, в забутті...
Та гнів останній дзвоном лине
й схристились знову їх путі...

Нехай обдурені селяни
впряглись у ріднее ярмо,
і рідний пан на ріднім лані,
і рідний ксьондз, і рідний бог!..

Та гнів останній дзвоном лине
в серця схвильовані до дна...
нема ні Польщі, ні Вкраїни,—
є Революція одна!

Згадаєш ти, проклятий пане,
це слово терпкеє моє,
коли тобі твого жупана
народ багнетами проб'є!..

ПЕРША ЧАСТИНА

I

„Аг'я“! Бодай ви показались,
бодай подохли ви усі!“
Гука й біжить пастух Трясило
по перломутровій росі.

Він і обдертий, і убогий,
і розлютований такий.
Йому стерня не коле ноги,
бо п'яти чорні та тугі.

В крові позбивано коліна,
і серце кров'ю в скроні б'є...
Десь на селі сестра Марина
й сивоголовий батько є.

Яка вона його Марина?
Та думать ніколи про це,
бо теліпається торбина
й волосся впало на лице.

Марина десь, мов тінь манюля,
Там, де орли і крики: „Вйол!“
В торбині сухарі й цибуля
і замашний в руках кийок.

Біжить з прокльонами і сміхом.
Лахміття й трав сумне рядно,—
оце і вся його утіха,
оце і все його майно.

Шумлять йому далекі клени,
й лисніє листя ясенів,
де він літав конем шалено
й дівчат під зорями любив.

Далеко там, де неба грані,
є край щасливий, дорогий,—
а тут і голод, і знущання,
і на конюшні батоги.

І думи зграями— за грані,
туди, де Хортиця шумить,
де козаки веселі й п'яні
толочуть вольнії степи.

Як часто марили з Іваном
вони у Січ удвох тікать!
Од слів Тараса гнів багряно
горів в зіницях гайдука...

Здавалось їм, вони герої,
вони в Січі панам на зло...
Хапали в руки мрійну зброю,
а зброї в них і не було.

Од каганця проміння в'яле
тремтить, хитається й тече.
І Настя голову схиляла
своєму Івану на плече.

Гей, розгортали думи мури
неначе близько і давно...
О вечори в землянці хмурій,
пісні і сльози за вікном...

Життя і мляве, і нескоре,
не знаю й як його назвать...
Вночі Тарасу грають зорі,
і мрії вітер навіва...

Життя, глибоке та безгранне,
тече крізь нього і по нім...
У сні приходить ніжна панна
йому в убранні дорогім...

До неї серце простяглося,
існаче нитка золота...
У неї ласкове волосся
і свіжі й радісні уста...

Немов під ноги квіти стеле
і очі п'є йому до дна...
Вона — не сон, вона Ягелла
дочка магната Рудзяна.

Обійми ранок розгортає
і туманіє і цвіте
над полем, над далеким гаєм,
де небо свіже й молоде...

Покірно збіглися корови
і смачно хрумкають траву.
Пастух між ними мріє знову:
він сів, і солодко йому...

На небі зоряне намисто,
Неначе думи в пастуха...
Не хоче він ні пити ні їсти
і все у мрії порина...

До себе кличе юну панну,
Заплющив очі й ловить гав.
Він перед образом туманним
став на коліна і чека...

Все ближче й ближче чорні брови,
І губи в губи, мов огонь...
Ах то не панна, то корова
його лизнула язиком...

„Аг'я! Куди? Бодай ти здохла!..“
і недруковані слова.
Тріщить під ним бадилля зсохле,
і жовкло хилиться трава.

Згадав пастух: у нього панна
На спомин квіти не взяла,
і він очима слізно тане,
а на губах усмішка зла...

Вона рабом його назвала,
вбрання її ще лине шум...
Востаннє глянула й сказала:
„Пожди, я батькові скажу“.

II

В золоті парк осінній тоне,
небо синє, повне дум...
Сосни хиляться і стогнуть
та вершинами гудуть.

Може був у нім колись я?..
Упливали ті дні на дим...
У синяві сонне листя
сонно крутиться й летить.

По алеї бродить панна,
в неї книжка у руках,
на волосі золото тане
й розливається в очах.

В листі тоне ніжним кроком,
все блукає, ніби тінь.
Очі сині та глибокі,
Черевички золоті,

В небі сонце розлилося,
лине струнами до трав...
Черевички ті курносі
може в сні я цілував...

Пломеніє знов і знову...
Між дерев і листя грон
колонади мармурові,
там уквітчаний балкон.

На балконі люди, люди,
і музика із дверей
розриває сумом груди,
серце тисне та бере...

Далі лиш, о юна музо,
бо всього не зможу сам...
У магната довгі вуса
і вино на тих вусах.

Кров'ю крапає, стікає
й малиніє на столі.
Пан очима чорно грає,
очі зоряні та злі...

А над ними сиві брови
грізно вигнулись, мов стій...
Скільки горя, скільки крові
на вбранні його рудім!..

Він кричить, ногами тупа,
мов печеться на огні...
Перед ним з обличчям трупа
молодий гайдук стоїть.

Як йому це не обридло,
він оберне морду в кров...
„На конюшню, хлопське бидло,
батогами запороть!

Не давать ні пити, ні їсти,
на соломі хай згниє!
Буде знати чорна кістка,
де його, а де моє!“

— „Хлопське бидло“ — „чорна кров“...
голосів гудуть чмелі.
Пан негайно гайдукові
пастуха знайти велів.

III

День зів'яв золотистий,
вже за обрієм ясне.
За межею парку свисти:
Череду пастух жене.

Ще нічого він не знає,
ще не чує батога...
На сопілці журно грає,
ніби панну виклика

Хай у нього ноги босі,
а між пальців грязь і кров,—
понесе він пану грози
за народнее добро!

Гей, багато буде крові!..
Й наплює він на оті
колонади мармурові
й черевички золоті.

.....

Гайдук біжить, коня сідлає
і про запас бере коня.
Він за ворота вилітає,
неначе привид із огня.

„Гей, бережись!—і коні мчаться,
за ним собаки й дівтора.
З вікна глядить на нього Настя
і чомусь сльози витира...“

„Прощай, прощай!“ — за волю друга
гайдук Іван на все готов.
Аби не лопнули підруги,
і не розбили коні в кров...

Вже вечір темною габою
накрив всю землю з краю в край.
Гайдук зустрівся з чередою,
за чередою йде Тарас.

Йому б зустрінути та й тільки...
Ой, крає панна серце вкрай!
Заграй востанне на сопілку
і на коня скоріш сідай.

Кричить Іван: „Наказ од пана
Тебе в конюшні запороть,
за те, що ти образив панну,
за те, що в тебе чорна кров!

Тікаймо в Січ, Тарасе милий,
ми звідти підем на панів!“
А в пастуха надулись жили
і він зубами заскрипів:

„Ну, стій! Розправлюсь я з тобою,
проклятий пане! Буде бій!“
І він могутчою рукою
коня за повід ухопив...

ДРУГА ЧАСТИНА

IV

Поникли верби і ялини,
лоза розкидала куші,
житата тепло вітер лине,
і сонно сонячник мовчить...

сумний, сумний. Круг нього тіні
лягли на травнеє рядно.
Вже поклювали все насіння
у нього горобці давно.

Він, як і дід, який на кручі
не зводить зору од руїн.
Обличчя з виразом гнітючим
таке сумне. Один, один...

Села нема. Його татари
змели залізом і огнем.
Він баче... хвилями пожегу
людей роздягнених жене...

Шумить огонь... і од угару
здається все в крові, у млі...
А там — арканами татари
людей волочуть по землі...

Дід опустився на коліна.
Здається, вчора це було,
коли дочку його, Марину,
вхопив татарин на сідло...

І кінь помчав, як вітер гаю...
Та в серці й досі біль живе!
І дід упав, і дід ридає,
і дід волосся сиве рве...

Але над ним: „Та годі, тату“.
І грає в сонячній огні
над дідом приви́дом крилатим
козак на білому коні.

Летів сюди він швидше, швидше
востаннє глянуть на село,
його до гетьмана од Січі
посланцем обрано було.

З коня — мерщій: „А де Марина?“
— „В полон татари одвели“.
Ридає дід, цілує сина,
з старих підводиться колін.

Одні руїни, чорні й голі...
Стоять між ними батько й син...
Мов сонця блиск на юнім чолі,
на призьбу впало дві сльози.

Нарешті син підвів обличчя,
і глянув злякано старий.
„Ну, що ж. Візьму тебе до Січі,
Там будеш кашу нам варить“.

Тремтять на травах роси-сльози,
горять вечірнії огні:
і з батьком їде по дорозі
Тарас Трясило на коні.

Горить і грає на жупані
коштовна зброя козака...
Ох, не одна зідхне Оксана,
Коли згадає юнака...

V

Марині довго нило тіло,
І теліпалась голова.
Круг неї чудно гелкотіла
задавалась татарва,

Кричали люди, коні грали,
і сонце ляло свій огонь:
воно дивилось і не знало,
кого пекти й жалить кого...

Скажіть мені, о сон-несямо
і ти, мій вітре-яничар,
чого так пахнуть полянами
і очі й губи у татар...

О, це не ті, що у голярні
тепер покурюють, сидять
і запивають в ночі хмарні
вином черешні без путя.

Коли ж не стане на Ай-Петрі
водить непманок мій Ахмет
і зашнуровувать їм гетри
або розсьобувать корсет.

О, це не ті! Вони списками
загородили синій Крим...
Тут не один козак на камінь
упав обличчям догори...

Ти подивись на Ятагана,
мій любий читач і слухач,
як ниже далі він очами,
як струнко вигнулась нога...

Рукою тужною Марині
він ніжно голову підвів:
У неї очі теплі й сині,
а од очей... любов і гнів...

Мені закинуть: де це видко?
Любов, звичайно, не така.
Кров у степу біжить так швидко,
любов в степу така швидка...

Марині путь ясна й чудова.
Огнем під персами тече
оцей татарин чорнобровий
з зеленим відблиском очей...

І уночі, коли над станом
цвіла і плакала луна,
о, як любила Ятагана
в траві під місяцем вона!..

Лежить розкидано Марина,
забула все... огні, огні...
І золоте проміння лине
на стегна стомлені її...

І завмира і мружить очі,
в устах цілунки і слова...
Це хто так гаряче шепоче,
Хто їй сорочку розірвав?..

„Мій Ятагане, сон мій, раю,
для тебе тільки серце б'є.
Я батька й матір занехаю
за слово ласкове твоє“.

— „О люні ней, моя Ханіме!
ти — день і зоряне тах'є...
Мої жінки, сади, килими,
шаблюка й серце — все твоє“.

А в небі сон, а в небі зови...
і хтось над зорями іде...
І їй на перса знов і знову
солодкі груди він кладе...
.....

Шумить аул. Біля мечеті
в джигітів грає дівтора.
О, скільки Ятаган Охметті
привіз з козаччини добра!

Жінки, мов зорі, мов калина,
литки налляли сонце й кров...
Та краще всіх йому Марина,
Його найпершая любов.

Усі вітають Ятагана.
Шаблі, немов блискуча мить!
А в небі хмарні каравани,
і море чорнее шумить...

І час летить кудись до брами...
Марині дні такі малі!
Вона гуляє на „Байрамі“,
як на великдень у селі.

О часу птиці віщі й сині,
ми — тінь од вашого крила!
Марина зрадила Україні,
в татарську віру перейшла.

Ну, і нехай. Кому це миле?
Ще не такі дурні були.
Усіх однаково дурили
попи і ксьондзи і мулли.

Я не за це люблю Марину,
і серце не того щемить...
Мені болить, що Україну
вона забула... Люні, цить...

Гей, на морі сонечко —
батіжком.
Там ходила дівчина
бережком

Виглядала милого
на коні.
Ой, вона в татарському
убранні...

Дівчина — не дівчина, —
жінка молода
Не цвіте калиною
Лобода.

В неї очі синії
з золотом рясним.
Звуть її Мариною,
а тепер — Ханним.

VI

Пройшло два роки. Вже Трясило—
один з козацьких ватажків.
О, скільки крові наточили
в Дніпро пістолі та клинки!..

Сестри нема. Так і пропала,
немов од сонця ковилі...
А батько, кашевар невдалий,
Зварився якось у котлі...

У Січі шум, у Січі співи.
Сміються бліді шинкарі,
над ними сонне і щасливе
сміється сонце угорі.

Воно невмите і червоне,
од нього блиск ясний такий!
До церкви кличуть древні дзвони,
і йдуть і йдуть січовики...

Невже ж і я з орлами Січі?!
В огні багряної мари
горять обпалені обличчя,
вбрання пістолями горить...

Тут і поляки і татари,
старі і юні козаки.
Жінок нема. А на базарі
уже одчинено шинки.

Шинки й церкви... Оце так воля.
І це республіка така?!..
Одні невмиті, босі й голі
на смерть ідуть за п'ятака.

А другі ситі та пузаті...
А кошовий — поглянь, це ж кат.
Хіба це воля в власній хаті,
коли всім править гетьманат.

Послухай, що шумить голота,
вона зібралась у юрбу,
вона дзвенить, як на роботі
рої сьогоднішніх комун...

Ось, ось затоплять отамана,
вперед-назад, прибой-одбой...
„Надів блискучого жупана
і думає, він цар і бог!“

„—На турка хоче нас погнати,
а на Україну не пора?“

—„Це ж там під паном стогне мати
це ж там під паном стогне брат!..“

Без балачок!“— кричить отаман:
„розбийтесь зараз, хто за ким!“
І от прийшли попи з хрестами,
й рядами стали козаки.

„Наліво стань, хто — на Україну,
направо — хто на турка йде!“
А небо дивиться осіннє,
як Січ хвилюється й гуде...

Спадає листя золотее
на вуса, люльки й жупани...
Хтось крикнув: „Хлопці! Це не тєє!
Нас дурять гетьман і пани!“

За мною хто!.. Вперед, за волю!
Гей, отаман, держи штани!..
Та шибонув його з пістоля
в лице пузатий курінний...

Упав козак... Стоїть голота...
Ще менше серцем молодим...
На трупі листя позолота,
над трупом од кадила дим...

„Нам треба туркам і татарам
за всі нальоти одсіч дати!
Ну, а тоді, і пан од кари
не утече!..“ „Це юринда!

Це все брехня!“ І знов голота
шаблями блискає, шумить...
А курінний роззявив рота,
розставив ноги і мовчить...

„Це хто?...“ І от з юрби виходить
смуглявий і стрункий козак,
він по рядах очима бродить,
гуде козацький комнезам...

„Товариші!“ — А сам, як небо...
Слова — не блискавка, не ніж:
„Спочатку, товариство, треба
своїх порізати нам панів!

Аж ось вони стоять з хрестами!“
(і на старшину): „Ось вони!..
Хто на Україну?“... Знявся гамір,
чуби, неначе буруни...

А сонце хилиться, мов п'яне,
і на жупани точить кров...
„Дозвольте, пане отамане,
його кийками запороть!“

„Беріть його, беріть!..“ — і рота
йому зав'язують... О гнів!..
І це підтримує голота?...
вона ще вірить у богів?

Чого не можу їм сказати я
й оману прокляту розбити?...
А з ганку піп: „О любі браття,
Всім серцем бога возлюбіть!“

Даремно все: і зброя грає,
й хоч поросят клади в штани...
А в Соїмі руки потирають
і хлять келіхи пани.

Крізь вітер часу серце чує,
і думка знає: так було.
„Нехай пся-крев за нас воює,
а ми... приборкаєм село...“

Слова попа, немов сопілка.
А курінний не ловить гав:
„На турка хто, тому — горілки,
пий до несхочу! Я сказав“.

На зброї сонця позолота...
„Гей, на човни! Пора, пора!..
І от розходиться голота.
дурна чубата дівтора...

Залляли пельку... Одшуміло...
Розвіявся од кадила дим...
І кров засохла... А Трясило
не вірить ще очам своїм.

Помацав трупа... „Так... Іване,
клянусь над прахом я твоїм,
коли я стану отаманом,
розвію цей проклятий дим...“

І руку тисне козакові,
холодну руку... „Не пора...
Ще довго лятись власній крові.
на глині власного двора...

Ще довго. Так. Село я знаю.
Але близький повстання день“.
А Січ прапорами лунає,
А Січ горілкою гуде...
.....

Ще що за крики, що за гуркіт?..
Там козаків, неначе хмар...
Загони йдуть... один — на турків,
а другий... другий на татар...

VII

Трави і коні,
люди, списи.
Зорі червоні
хтось погасив.

Хмарно і вітер...
Куди їхня путь?
Тільки копита
ритмічно гудуть.

Ім не знайомі
ні хата, ні лан.
Веде їх, мов племінь,
юнак Ятаган.

Вдалі очима —
і так він, і так...
Лиш за плечима
дзвенить сагайдак...

Шукає поживи
юнак - бересток.
Дома лишив він
п'ятнадцять жінок.

Уже за спиною
море і Крим.
І цокає зброя,
мов пісня Ханім...

VIII

Ханім о ла - люлі,
Ханім, о - ла - ной...
В темнім аулі
поснули давно.

„Невже ж він загине?..
О швидше, за ним!..“
Ридає Марина,
тепера — Ханім.

На сум неозорий
любов не міня,—
виходить під зорі,
сідлає коня.

О краю мій сизий,
татарська земля!..
Шумлять кіпариси,
І сосни шумлять,

все вітами линуць
за дзвоном ясним:
летить безупинно
між ними Ханім...

Летить крізь тумани,
безодні мина.
Вбрання Ятагана
вона одягла.

Ясніє над бором,
і роси горять,
В обличчя їй — гори.
в обличчя — зоря.

IX

Вітер понад гаєм
молодий такий!
В похід вирушають
славні козаки.

Грає, грає сила,
не пісні — гроза,
їх веде Трясило,
молодий козак,

Він сестру шукає
скоро другий рік.
Вітер понад гаєм
зашумів і зник.

Він далеко лине,
в нім і жаль і гнів...
І в лице Марині
щось він зашумів...

І Марина швидше
між гіллям летить,
їй горить обличчя,
вся вона тремтить...

Як згадає, в'яне,
тане все огнем...
„Любий Ятагане,
почекай мене!..“

X

Зустрілись козаки й татари
там, де могили над Дніпром...
Поникли з переляку хмари
над ними огненным чолом.

Як завжди, тирсу вітер клонить,
тремтить і ние у траві:
Поодаль стали два загони,
мов перед громом хмари дві...

І от, нарешті, виїжджає
на чорнім коні Ятаган
і козаків він викликає
покушувать татарських ран.

Ніхто виходити не хоче,
всі задивились і мовчать...
І грають Ятагану очі,
а в вишині орли кричать...

О, де ж ти, де козацька сило?
Невже ж забурено мечі?!
Але назустріч сам Трясило
до Ятагана радо мчить.

Зійшлись... А там летить Марина,
вже видно на дорозі пил...
„Не може ж бути, щоб він загинув,
кого ж тоді мені любить?..“

А там: удари за удари...

„О Ятагане, любий мій!..“

І роздалися ряди татарів.

Марина бурею — на бій...

І похилилась у знемозі,
мов серце вирвалось із грат:
на смертній топчуться дорозі
І Ятаган і рідний брат...

Трясила втома вже хитає,
не може підвести й руки...
На зброї сонце дико грає,
і дико цокають клинки...

Кому затьмарило світ білий?
хто обернувся на рідний крик?..
Кого по скроні через силу
востаннє вдарив січовик?

Ханім дивилась, ніби п'яна,
вона в цю мить і не жила...
Зів'яле тіло Ятагана
поволі зсунулось з сідла...

Махнув востаннє він рукою
і ліг у ковилі мерцем...
Лиш кров гарячою росою
Трясило бризнуло в лице.

„Алла, алла!..“ Та на Україні
жить боягузам не дано!
Трясило не впізнав Марини,
але Марині — все одно.

Невже?.. Невже Трясило гине?
„І ти туди? За ним?.. Овва!..“
Шаблюка блиснула в Марини,
І покотилась голова...

Чия? Чия?.. Лежить Марина...

(Вже пронеслась давно гроза...)

А перед нею на колінах

Тарас Трясило, весь в сльозах...

...Пізнав... пізнав... Але з одчаю
Він розгубив усі слова...
З плечми їй голову стуляє,
та одпадає голова...

Січовиків поникло коло...

Немов роса багрянний стяг,
їм піт укрит засмагли чола,
й чуби розвіяно тремтять...

Кричать орли... Лежать татари...
Прощально тирса шелестить...
І на Дніпрі од хмар пожари
відбилися тоскно у воді...

Тарас не чув, як нили рани,
лиш бачив, мов крізь сон важкий,
як і Марину й Ятагана
зарили в землю козаки.

О сонце, миле і змарніле,
позич мені свого огня!..
Встромив списа в траву Трясило
й на північ повернув коня,

„Тепер пора... Гей, на Україну,
батьків і сестер визволять!
Нехай од панства і старшини
спочинуть люди і земля!..“

І козаки за ним, мов хмари...
Лишень пугати отстають...
„Прощай, сестра, і ви, татари,
безвинно згублені в бою“...

Де небо міниться і лине
у лихоманці далии,
над Ятаганом і Мариной
могила з вітром гомонить...

ТРЕТЯ ЧАСТИНА

XI

Знов і знов мене Трясило кличе
невідомим голосом із тьми...
... Зажурився місяць понад Січчю,
і Дніпро порогами шумить.

Розвітають зорі над загоном
і цілують в губи ватажка,
мерехтять в очах його безсонних,
перстнями світять на руках...

Знаю я, так зоряно і трудно
злидарів піднять, вести на бій...
Та у мрії зірку п'ятикутну
приколов до шапки я тобі...

„Не спіткайсь, мій друже, чорний коню,
не звертай з дороги на ріллю.
Може й я заллю тебе червоним
і на гриву голову схилю...”

І Трясило дивиться тривожно,
привстає у тьмі на стремена...
А на небі хтось розкидав рожі,
і жевріє синя глибина.

Думку дальню, думку одиноку
заховав Трясило до усіх...
У траві потонуть тихі кроки,
й захрипить, заллється кров'ю сміх...

Не один на темнім мурі Січі
упаде голічерва чи ниць...
і востаннє глянуть у обличчя
невблаганні дула гаківниць...

Вже вогні близьке й далеке злото
виринає, дивиться із тьми...
І мовчить, задумалась голота,
лиш Дніпро порогами шумить...

XII

А у Січі свято. На майдані луни,
і земля бурунно танками гримить...
Над огнем отаман точить п'яні сльози,
і перчина носа світиться із тьми...

Над огнем — отаман. Кулаки, мов гирі.
Але я не вірю ні одній сльозі!
Це мені Комуна уночі сказала,
що тебе на сало годувала Січ...

Я б замкнув до сажу отакее чудо,
Може так і буде, може так і є.
Груди, мов у жінки... подивіться, друзі...
і горами пузо дихать не дає...

„Я гуляю,— пий, гуляй,
хто ще не каліка“.
І навколо гул і гай,
бубни та музика...

„В мене жінка не така,—
Кодюбою б'ється...
Руки — в боки, гопака,
аж земля сміється...”

Вітер рветься на шматки,
хилиться отаман;
виступають козаки
рівними рядами...

„В мене жінка не така,
все мене чекає...
Гой да го і о-ха-ха,
плаче та зідхає...

Я не знаю, що мелю,
плутає лукавий.
Буйну голову схилю,
вдарю об халяви.

Одійди од мене, сум.
Хай в огні долоні,—
я дружині привезу
чобітки червоні“.

Вітер рветься на шматки.
Вже й заснув отаман.
А круг нього козаки
шумними рядами.

На жупани, на обличчя —
кольорами племіни...
І все швидше, і все швидше
коло крутиться й дзвенить...

А на небі лине в хмари
ясен місяць — теж козак;
він танцює з ними зараз,
руки — в боки, так і так...

Тільки ж чому це стало все бліде
і на мить, на хвилю зупинилось?..
То Трясило йде, аж земля гуде,
і лани хитаються зомліло...

Гей, прокинься, прокинься, отамане,
смерть твоя іде, смерть твоя біжить!..
Та лежить, лежить старшина п'яна,
покотом лежить...

Гей, козаки, козаки, прокидайтеся,
швидше уставайте,
в'яжіть старшину, зброю одягайте,
ворота одчиняйте, рідних братів
зустрічайте,
руки вгору іздіймайте!..

І козаки із хатів - куренів виходжали,
старшину в'язали, зброю оддавали,
ворота одчиняли, рідних братів зустрічали,
руки вгору іздіймали...

Ой, скажи, скажи, розповій, Трясило,
що у тебе тай за влада,
що у тебе тай за сила,
що ти полониш серця козацькі,
серця молодії...

... Місяць з хмари виглянув зненацька...
І мовчить Тарас...
тільки вітер віє...
... Двері тільки: рип...

Вийшов піп
глянув піп,
заховався піп,
Двері знову: рип...

А Трясило скоса поглядає,
він побачив, він підвівся... Гей!
не втечеш ні полем ані гаєм,
чорний попе, од його очей.

Чує піп, що йде, що близько кара,
і під ліжку лізе він скоріш...
Дума піп: „проклятий яничаре,
щоб тобі в аду, в смолі згоріть“.

Хто це двері тихо одчиняє...
У ченця під рясою — ропа...
Це Тарас під кроваті зазирає
і за ногу витяга попа...

Піп хрипить: „Тарасику мій милий,
одпусти хоч душу на спокій...“
Щось штани попові замочило
І тече од капців по землі...

Обійшов Тарас хатини божі
і ченців усіх перев'язав.
А надворі тихо і тривожно,
мов у кожному серці козака...

І Тарас до козаків виходить,
він несе клейноди й булаву
й шпурляє з муру їх у воду,
і чорніє од козацтва мур!..

Всі глядять... не виринуть клейноди,
не підійме хвиля булаву...
й козаків танцюють хороводи,
аж чорніє од козацтва мур!..

А над ними димно рожевіє,
й горизонти ширшають кругом...
тільки: блись!.. І сонце, о леліє,
випливає огненним чолом...

„Гляньте, хлопці! Сонце підвелось!..,
І шаблями коло задріло...
А воно по хвилі простяглося
й з-за Дніпра їм руку подало...“

„Скоріш у путь, аби не взнали,
не догадались козаки,
що я з попів зробив чували,
їх бога взяв за петельки...“

Блищить і цокає залізо...
Тарас, на все готовий будь!..
А він всміхнувся і прорізав
крицевим голосом юрбу:

„Товариші! Скоріш у море,
вернуть обдурених братів!
За мною всі!..“ І знов говорить
У Січі шум, у Січі гнів...

І козаки, мов хвилі гаю,
усі до берега ідуть,
вони човни в Дніпро спускають,
в ясну і невідому путь...

XIII

Далекі дні... далекі гони...
не видно Хортиці давно...
Ой, не один козак потоне.
розіллє чорнее вино...

Вино чи кров?... Хай невідоме
Тараса й козаків веде...
Десятий раз у хвилі тоне
залитий кров'ю день...

В воді й на небі зорі світять,
і тут і там ясні такі.
Мов під ножем татарські діти,
кричать на вогнища вовки.

Кричать од голоду, од болю,
горять очима з глибини...
А береги пливуть поволі
лицем міняються вони...

Сидить, задумався Трясило,
неначе гори на чолі...
Таких, як він, ще не носили
долоні Матері - Землі!..

Далекі дні, далекі гони,
Ви все ввижаєтесь мені,
В вас думка й серце дивно тонуть,
Мов в ополонці чи на дні.

Не знаю й сам, чого я хочу.
Ах, то не зорі угорі,—
То світять люльками крізь ночі
Мої далекі бунтарі...

Десь цвіркуні заводять гами
Над темним дзеркалом ріки...
І веслами, немов ногами,
Перебирають байдаки...

А ніч упала на коліна,
Прослала їм до моря путь...
І діамантами перлини
На веслах виснуть і цвітуть...

Там у тьмі Очаків туманіє,
І гармати холодно блищать,
А на мурі турки вартові
Між собою тихо гомонять.

Що за плеск?.. Із ночі, із туману
Випливають темні байдаки...
Бережись, Тарасе мій коханий!
Нахиляйтесь нижче, козаки!

Це ж по вас ударило з гармати,
Полоснуло гулом і огнем...
А Трясило буряно і радо
В Чорне море байдаки жене...

І човни мушкетами на мурі,
і летять у воду вартові...
Виринають, падають і здуру
знову лізуть, як чорти, на бій...

І човни грозою одяглися,
Аж лиман снарядами кипить
І шпурля залізо й хвилі в лиця...
Бережись, остання, може, мить!

Тьма горить... і на човні Трясило
Весь в огні примарою стоїть...
Мій козаче, мій юначе милий,
Як я бачу всі думки твої.

Я до тебе руки простягаю,
Ти ж мій промінь, радість і мета.
Тьма горить... І хтось у ній з одчаю
І од жаху човен поверта...

Та назад йому не довелося...
Бо з фортеці вдарило у бік...
І од човна огненне волосся
Простяглося і зникнуло у тьмі...

XIV

Підіймає гори Чорне море,
А між німи — маком байдаки.
Вже забули, що було учора...
І співають дружно козаки.

Вже забули, що було учора...
А Тарас все дивиться у даль
Все шукає у синяві зором,
Чи не блисне парусом байдак...

Грає море, грає і говорить...
Ще далека і мінлива путь.
Ім назустріч через сині гори
Козаки з Туреччини плывуть.

Ой, багато золота в Царгороді!
Козаки були там мов в меду...
Й курінний собі у нагороду
Захопив турчанку молоду.

Вся вона подібна до мімози,
В неї шаль, мов зоряний туман...
Чорні очі дивляться крізь сльози,
Іх губами ловить отаман...

Заховались, потонули в морі
Мінаретів золоті серпи,
Не співає муедзин на зорі,
Юний хан любов'ю не кипить.

Юний хан зарубаний в гаремі,
Він приходить тільки уночі,
Тільки сниться юний хан Зареми,
І вона зідає і мовчить...

Не дивись, отаман, на турчанку,
Не для тебе всі її слова,
Чорнобрива тиха полонянка
Не тебе б хотіла цілувать.

Лиш один козак не гуля, не п'є,
На турчанку хмарно задивився...
Він очима б'є: серце ж ти моє!...
Він забув, забув свою Марисю...

І козак встає, до Зареми йде,
Йй до губ обличчя нахилає...
„Бережись, козак, не цілують так!..“
Курінний пістоля витягає...

Козаки мовчать... Лиш шумить вода...
Та одразу в небо ірвонуло...
Похилився козак... і упав козак...
Тільки шапка вгору підстрибнула...

Отамане, гей!.. подивись кругом,
Ще ж себе з пістоля ти застрелив...
А у козака ямою — чоло,
І над ним Зарема, ніби скеля.

Захолола вся... Йй на персах кров,
По сороцці смугами стікає...
Мовчки отаман келіха бере
І вино спокійно він ковтає...

„Пий, панове, пий!..“ І козацтво п'є...
Тільки сльози деякі змахнули.
Десь чайки кричать, та вода дзвенить
Об човни своїм одвічним гулом...

І отаман дивиться, мов хмара,
На турчанку скоса погляда,
Але вино на синії шальвари
І пляшки у воду викида.

Козаки давно грозою стогнуть,
В них од злості на очах туман...
Бо забув козацькії закони
Й закохався в бабу отаман.

Тільки що це тоне й виринає?...
Там, на сонді, блиснуло весло...
Й перед ним, мов од калини в гаї,
Байдаками море зацвіло.

... І турчанку одштовхнув Барило,
Він підвівся, він про все забув...
„Опізнився“, думає Трясило,
І рукою козакам махнув.

... Тільки ж чому дивиться Зарема
Й полотніє з шиї до руки...
Що таке?! Невже його в гаремі
Не на смерть забили козаки!?

„О хане-юн, о мій коране!..“
В очах його огонь заграє...
Це не його гяур поганий
Тоді в гаремі зарубав...

Та тільки ж чому він чубатий.
І чуб гадюкою біжить?...
Зарема хоче щось сказати,
Та захлинається й мовчить.

Вона забула всі образи
І тоне й тане ніби даль...
Чом задивилась на Тараса
Ти, полонянко молода!..

Шумить і грає Чорне море.
Мов кінь Анархії в бою...
І на човні Тарас говорить
Промову першую свою.

Під ним не човен,— небо лине,
Воно і в серці і вгорі...
„Спочатку пов'яжіть старшину,
Тоді я буду говорить“.

І враз клинками зазоріло
І закипіло все кругом...
І враз згорів, упав Барило
На труп скривавленим чолом...

Не море Чорнеє казилось,—
Рве ланцюги на нім козак...
Усе зробили, як Трясило
Огненним голосом сказав.

„Гей, козаки! Не за Вкраїну
Бела старшина вас на смерть:
За панство й їх з вас кожний гинув,
Це ясно кожному тепер!“

Ви йшли на турків, на татарів,
А там, де ріднеє село,
Вкраїна вся гуде пожаром,
Вкраїну кров'ю залило!..

Доволі бути нам за джурів
В старшини, гетьмана й панів!
Ми всі підєм на панські мури
Топить в крові народний гнів,

Батьків і сестер визволяти,
Рубать старшину та панів...
Потрошим гетьману гармати,
Що трощать голови братів!..

Вони нам руки простягають,
Вони встають... мерщій до них!..
І козаки шапки здіймають,
І од клинків човни, мов сніг!..

„Ми за тобою отамане!“
„Веди нас, батьку!“— „Хлопці в путь!“
„Покажем ми старшині й пану
Веселу і криваву путь!“

Дивись, Тарасе: грає море,
Мов кінь Анархії в бою...
Воно вітає синім хором
Промову першую твою...

Стоїть і слухає Зарема,
Немов п'яніє од вина...
Ах, не таким його в гаремі
Так часто бачила вона...

О люні ней, моя Зареме,
Тебе не зможе він любити,
Тобі любить його не треба,
Бо він іде старшину бити.

А він, мов юний вітер ранку,
Мов перша зіронька із тьми...
І тоскно слухає турчанка,
Як море Чорнее шумить...

ЧЕТВЕРТА ЧАСТИНА

XV

Лети, лети, мій чорний коню,
Туди, де зв'язані попи
Лежать надуті та червоні
У несподіваній журбі.

Лежать вони. Як би востаннє.
Блищать на грудях їм хрести.
А на порожньому майдані
Останнє листя шелестить.

Летить воно на курінного,
В його очах така тоска!
Вже затекли у нього ноги,
Надулись жили на руках...

Ридає він, що „неня“ гине
(Такий тоненький голосок!..)
А вколо злякана старшина
Чуби вмочає у пісок...

О, не благайте... Марно, марно
Даєте волю ви сльозам.
Не прийде бог ваш легендарний,
Щоб розв'язати руки вам.

Над вами небо заніміло,
Тремтить дощем невтішних хмар,
Немов жалкує, що Трясило
Вас до ноги не порубав...

Не тільки вас, а й тих, що в'яло
Вовками виють у хатах,
Що кров невинну розливали
Облудним іменем Христа.

В пилу й сльозах обличчя-плями
І пальці скрючено, мов сміх...
Вони другим копали яму,
Але попали в ню самі.

Кричть же, хрипніть од втоми,
Давайте волю язикам!..
Старого світу воєнкоми,
Прокляття вам, прокляття вам!

XVI

Нашуми мені, вітре мій милий,
Щоб другим розказать я зумів,
Як прийшли втікачі од Трясила
Й розв'язали старшину й попів.

Чому коней, що несли старшину,
Не пожерло огнем з глибини,
Не вкусила гадюка полинна,
Як до гетьмана бігли вони...

Пахне кров'ю і чомусь інджиром,
А над полем туманами — мла...
Наздогін у потилиці жирні
Не дзвенить їм татарська стріла...

Коні, коні, впадять на коліна
І зубами попів загризуть...
Тільки небо ридає осіннє,
Й по-осінньому вітер шумить...

Проквітні їх, кохане поле,
І залляй мою муку, мій гнів!
Тільки рясів мотаються поли,
Ніби крила біблійських чортів...

Курінному немає спокою,
Все здається, що хтось нагана...
Він од злости махає рукою
Й попадає по морді коня.

Десь на зорі хитаються клени,
А під скелями море гуде...
„Пан-отець, помолися за мене
І за діло за наше святе.

Пан-отець, нам багато роботи:
Скільки треба шаблів пошербить,
Втихомирим прокляту голу, —
Кров цеберками будемо п'ять!“

І отаман сміється лукаво,
Пропadaє в тумані той сміх...
„Нам пришло допомогу Варшава,
Коли зле доведеться самим!“

XVII

І от я бачу крізь тумани
Селян у першому бою,
Вони на гетьмана й на пана
З граблями й вилами встають...

Огнем і дзвонами забило,
І аж до нас той дзвін гуде...
Вони почули, що Трясило
На допомогу їм іде...

Навколо все огнями має,
Мов небо кров'ю зацвіло...
Селяни вилами шпурляють
На вітер панське барахло.

Вони з граблями в даль зчорнілу
Йдуть на гармати, на клинки...
Кидай човни скоріш, Трясило,
Сідлайте коні, козаки!...

.....

XVIII

Огні й музика у магната,
Обличчя радісні кругом...
Тремтять і вікна і свічада,
Немов мужик під батоном...

Чекає всіх смачна вечеря,
І очі квітами цвітуть.
Рожеві панни й кавалери
У хвилях музики пливуть...

І от господар сивобровий
Скривив усмішкою уста:
„Радійте, панни і панове,
До нас сам гетьман завітав!“

І очі всіх на двері лнуть...

Ой, червоніє не одна...

Невже володарем України

Цей розмальований юнак?..

Він у жупані малиновім,

Неначе виліз із крові...

Тремтять тривожно чорні брови.

І губи скривлено на біль...

„Віват! Ще Польська не згінела!

Нехай навіки процвіта!“

І от підводиться Ягелла,

Дочка магната молода

Вона до гетьмана підходить,

І од ходи вбрання шумить...

А він очима смутно бродить

І раптом злякано кричить:

„На коні всі! Скоріш, панове!

Трясило йде... на бій, на бій!“

Тремтять тривожно чорні брови,

І губи скривлено на біль...

„Де посланці?.. Вони зі мною

Загнали не одного коня!..“

І він тремтячою рукою

Широко двері одчиня...

І от ввійшли... Вони з утоми

Не знають, де й куди ступить:

Це курінний, старий знайомий,

А з ним і джура і попи...

Ввійшли, вклонилися і стали...

Неначе блиснули мечі,

Мов внесли гроб... померкла заля

І зачаровано мовчить...

Ніхто не крикне... „не згінела!“

Забули все... тут кожен свій...

І мовчки дивиться Ягелла,

Кусає губи до крові...

„Іде козацька голота,

За нею з вилами дядьки,

Всіх, хто не хлопської породи,

Вони рубають до ноги!..“

Поблідло все... В тривозі заля,

Бо не второпає ніяк...

„Святих отців вони прогнали,

Погляньте, ось вони стоять!..“

— „Ні, не вони... Це нас — Трясило,

Ясновельможний, ти ж забув...“

І заля сміхом зашуміла,

Неначе тирса по степу...

І гетьман рве свого жупана,

Він підбігає до попів,

В його очах огонь багрянний,

В його очах і сміх і гнів:

„Ні, не вони!?! Хрести для чого?..

Ех ви, нещасні холуї!

Ну, щастя ваше, що на бога

Ще очі дивляться мої.

На коні всі! Скоріш панове,

Нам допоможе пан-Гзус!“

Мовчить господар сивобровий

і тільки крутить довгий вус.

Надворі вітер радий, радий,

Мов випив панської крові...

Огні погасли у магната,

На мурах ходять вартіві.

XIX

Понад полем, понад гаєм
Прапорами має,
Грають коні, зброя грає,
Козацтво співає.

З ними йде повстанців сила
По боках, окремо,
Попереду сам Трясило,
А за ним Зарема.

Все забула ця дитина,
Туманіє й тане...
Йй за матір — Україна,
І Тарас — за хана.

Вся вона безмірна рана..
„Може він глузує?..
Не всміхнеться і не гляне
І не поцілує.

І вона підводить вії
Йй плаче не до речі,
Спишу зорами леліє
І кохані плечі...

Осеніє все і хляне,
А пісні, мов ночі...
Мовчки слухають селяни,
Тільки грязь толочуть.

Од дощів в обличчя сині
Тільки вітер дує...
Не одна отут свитина
Кров'ю запарує...

Розпустило сонце коси
Золоті, осінні,
На жилаві ноги босі
Але своє проміння...

Йдуть вони із торбинками,
Може і востаннє...
Обернули серце в камінь
Лайдаків знущання.

Краю їм, кінця не видно...
Злі, голодні, голі...
Провели нужда і злидні
Борозни на чолі...

Любі, милі, голі, босі,
Як же вас люблю я!
Вітер гладе їм волосся,
Бороди цілує...

Хмарно Альта зблистіла
Йй міста мури в далині...
В танки — коні, зброя й вила
І шаблів огні, огні...

І Тарас грозою глянув,
Став під ним на диби кінв...
Насторожились селяни,
І замовкли козаки...

Що там обрій обгортає
І синіє і шумить?..
Понад полем, понад гаєм
Гайвороння в синь летить...

„Гей, на бій!“ кричить Трясило:
„Хто за мною, поспішай!“
А з-за лісу зашуміло,
Йй стріпонулася душа...

А з-за лісу рвуться коні,
Чорні коні, чорний жах...
Сонце блискає на броні,
На залізних шпичаках...

То не синії тумани,
За конем танцює кінь...
За магнатом і гетьманом
І жовніри й козаки.

Полягли, лягли селяни,
Ту й аж он, аж он, аж он...
Не обернеться й не гляне
На Зарему ватажок...

Ой, турчанко нещаслива,
Про Тараса думать кинь!
Притулилася до гриви,
Од острог танцює кінь...

Весь у милі шулить вуха
І несе, несе, несе...
Враз!.. Удар один і другий,
І земля їй — у лице,

Близько, близько, ніби збоку,
Мов подушка пухова...
Небо синє і глибоке...
Золота трава...

Ця трава така скоромна,
Ніби лебедем ячить,
На Зарему непритомну
Нахилилась і шумить...

Мчить Зарема полохливо
До незнаної межі...
А в коня кривава грива,
Біля неї він лежить.

Очі в нього туманіють,
Дих гарячий, і швидкий...
Ноги витягнув і шию,
Тільки трусяться боки...

Криком, пострілами тоне,
Нахилився панський стяг.
Сунуть лавами селяни,
Тільки вила мелькотять.

На Тараса юрби лізуть
Перед нього і по нім.
Об шоломи б'є залізо,
Та одскакує й дзвенить...

У Тараса збіглися брови,
Й тіні впали на чоло,
Бо його й чужою кров'ю
Просочилося сідло.

Що за мить його чекає,
Не знайду на те я слів.
Тільки вітер розсікають
Блискавицями шаблі...

Все в пилу шумить і тоне...
Простяглась аж он рука,
Й горло з ковніром червоним
Вирвав дядько у панка...

Потонуло сонце в гамі,
Сонце падає, ой, глянь...
І копитами й ногами
Ходить ходором земля.

Альта б'є до ночі з ранку
Кров'ю туго в береги...
Утікають ляшки-панки
І гетьманській подки...

Утікає чорна сила,—
Хоч і сила в їх руках.
Їх жене Тарас Трясило
Блиском радісним клинка.

Тільки й чуть: „Помилуй, брате!
В мене дітоньки, сім'я!..“
За гетьманом і магнатом
Крики дальнії дзвенять...

Крики, постріли й копита...
„Швидче в місто... там дочка...“
Й ковнір, золотом залитий,
Дико жмакає рука...

Б'є коня він знов і знову,
Серце б'ється десь на дні...
Налилися очі кров'ю,
Брови зсунув аж на ніс.

Мчить за ворогом голота,
В місто хлинули пани,
Та заковані ворота
Не зуміли зачинить...

„Пан-Єзусе, будь над нами!..
„Пане, падай і молись!...“
То повстанці за панами
В місто дружно загули...

Граю, граю, мов на рані,
Все в крові моє чоло...
Сонце глянуло востаннє
І за гори уплигло...

Гарю, граю, мов на рані,
Лийся, голос мій дзвінкий!..
Мовчки різали селяни,
І з піснями — козаки...

Шелестить і смачно плямка
Над зарізаними тьма...
А магнат замкнувся в замку,
З ним Ягелла і гетьман...

Доки день на мури глянув,
На костьоли, на церкви,
Мовчки різали селяни,
І з піснями — козаки.

Знали всі, що йдуть на згубу,
Що не дійдуть до мети...
Навалили трупу, трупу,—
Ні проїхать, ні пройти...

Хочу бути я баюном
Та всього не зможу сам.
Поможи мені, Комуно,
Цю поему дописать...

В крові купає кінь копита,
Крізь кров не глянути очам...
„Нам треба замок захопити!..
Кричить Трясило козакам.

„За мною всі!“ Й на древні мури
Повстанців хлинули полки...
І знов огонь і криків буря
До нас — прибором крізь віки...

„О допомоги!.. де ти, де ти?“
Кричить гетьман... А в мури — грім...
Не допоможуть вам мушкети
Спинити повинь злидарів...

В кімнаті — гетьман. Він з одчаю
Не знає що й кому сказати.
А там ворота розбивають,
І вікна трусяться й дзвенять.

Упало щось... не чуть ударів...
Замовкли постріли... біжать...
В руді Ягелли синім жалом
Мелькнув гадюкою кинджал

Вона — до гетьмана: „Мій милий,
Моя остання любов“.

А на порозі вже — Трясило,
Йому з клинка стікає кров...

Ягелла гетьману: „Коханий,
З тобою солодко, вмирать“...
— „Приймай гостей, шановний пане!“
Кричить магнатові Тарас...

„Згадайте, панно, квіти в гаї
І молодого пастуха“...
Магнат шаблюку витягає,
Але Трясило не дрима.

„Гей виручай, козацька доля!“
Тарас викрешує огонь,
Магната в зуби б'є з пістоля
І заспокоює його.

„Це за квітки!“ Але Ягеллу
Од себе гетьман одштовхнув:
„Ще Україна не згінела!
Я ще рубатись не забуду!“

Махнув шаблюкою Трясило,
Але удар не був меткий...
Вони зішлись... і задзвеніли
Між ними радісно клинки...

Очима панна смутно бродить
І чомусь губи розтуля...
Вона пантерою заходить,
Тарасу в спину поціля...

Уже кинджал над головою...
Але Зарема в двері: раз!
І панна скрикнула од болю
І на підлозі простяглась...

„Ну, що, проклятий, не згінела?!
І ніколи й не було!“
Гетьман спіткнувся і на Ягеллу
Упав з розрубаним чолом...

А за вікном гуде і тане...
Трясило виглянув... о жах!
Куди це козаки й селяни
Так перелякано біжать?..

Ще що за ними громом грима?...
З огнем і цокотом дзвінким
Женуться буряно за ними
Поляки й гетьмана полки...

Тарас волосся рве з одчаю
І коридорами біжить,
Він до повстанців вибігає,
Туди, де блискають ножі...

Але спізнився... Уже не сила,
Уже біді не допомогти...
Іди ж на смерть, о мій Трясило,
Мій комунаре молодий.

Що буде далі, я не знаю...
Та не здригне моя рука.
Тарас шаблюкою махає
І козаків своїх склика.

Між ними вітер радий, радий,
Він випив панської крові...
Там, де ворота, барикади,
А біля них останній бій.

На барикадах трупи — маком...
Прибій одхлинув і затих...
Одбили першу атаку
І спочивають козаки...

Це що мелькнуло, знов і знову?...
О боле, кров мою не пий!
Блищать ікони й хоругви,
До барикад ідуть попи...

Трясило глянув, і одразу
Померк очима й замовчав...
Лиш сонця промінь у Тараса
Востаннє на чолі заграв...

А ті все йдуть... за ними — зливи:
То все гетьманські полки.
Це вже кінець. Бо в довгогрових
Стрілять не можуть козаки...

Ой, став Тарас од них окремо,
І на пістоль лягла рука...
І журно глянула Зарема
В холодні очі ватажка...

„Здавайтесь, браття!“ — піп гукає
Такий мордатий і гладкий.
До них хреста він простягає...
І стрепенулись козаки...

Вони встають на рівні ноги
І до Тараса скорбно йдуть...
А він не баче вже нічого,
Бо перед ним єдина путь.

„Чекайте ви!“ — кричить Трясило:
„Я їм востаннє все скажу!“
І глянув він на чорну силу,
Мов пересік якусь межу...

„Гей, козаки, мої кохані,
Мої обдурені брати!
Налляли голову дурманом
Вам ці ікони та хрести.

За ними пан стоїть проклятий,
Хвилини слушної він жде...
А ви, неначе ті телята,
Себе порізати даєте!...

Їм крові нашої замало,
За них закони, церква й бог!...“
„Мовчи, мовчи!“ — попи скричали:
„Ми вам прощення даємо!“

Тільки безбожника отого
Оддайте нам!.. В'яжіть його!“
І стільки смертної тривоги
Було в цім крику, що огонь

В очах Тараса блиснув знову...
І зашумів козацький гнів...
О, скільки ласки і любови
Було у криках козаків!

„Ми за тобою, отамане!“
„Веди нас, батьку!“ — „Хлопці, в путь!“
— „Покажем ми попам і пану
Веселу і криваву путь!“

І враз клинками вазоріло
І закипіло все кругом...
Гей, утікала чорна сила
Од козаків бігом, бігом...

Гукає піп: „Прости, Тарасе!“
Та не здержать йому руки,
і він заплутався у рясі,
а з пуза вилізли кишки...

Попи, мов миші — на паркани,
але по них січе, січе!...
й вони униз сповзають п'яно,
лиш кров між досками тече...

І козаки пройшли грозою
Велике місто з краю в край...
Ще не було такого бою,
Так не рубав іще Тарас...

Він тільки стиснув зуби й брови
І все рубає знов і знов.
Його жупан намокнув кров'ю,
І у чоботях хлюпа кров...

Нарешті, руки впали в'яло,
Бо вже нікого, де не кинь.
І цілу ніч іще гуляли
І танцювали козаки...

На кобзу грали, в бубни били,
Аж в голові у них гуло.
А потім місто запалили,
І небо кров'ю зацвіло...

„На коні всі!“ І вже далеко
Далеке місто в дзвони б'є...
А в небі місяць, мов лелека,
Жупан озорений клює.

А в мене думи гаєм, гаєм,
Мов десь на березі ключі...
Пожар все небо обіймає,
Й на фоні цім Трясило мчить...

ЕПІЛОГ

У місті шумному тривога,
Й авто хрипкий і довгий крик...
Козацькі кості по дорогах
Давно розвіяли вітри...

Ой, не знайшли вони свободи,
Тільки залляли кров'ю гнів...
Бо не було тоді заводів,
Бо не було робітників.

Аж ось вони. Кругом знамена
Над ними крилами шумлять...
І линуть струнами до мене
І сонце, й вітер, і земля...

У груди — радости пожари...
Ії лиця мелькнув овал...
Ідуть веселі комунари,
Гуде Інтернаціонал,

Шумлять і кроки і бетони.
І серце в серце дружно б'є.
А десь Петлюра безпардонний
Майно народне продає...

І чоло хилиться од болю
На цю поему, не мою...
Там козаки голодні й голі
У польських таборах гниють...

Вони куркульської свободи
З „батьками“ не могли знайти...
Бо на Україні є заводи,
КП(б)У й робітники...

Хіба все скажеш... Мало, мало...
Та біль ще й досі не замовк...
Нащо вони мене забрали
У гайдамацький 3-й полк?..

Вони прийшли, коли повстали
Усі на гетьмана й на шлик...
„Ми за Радвладу“, ви казали,
А ми повірили й пішли.

А потім горе через вінця
За те, що вірив я в слова,
Й більшовика од українця
Ніяк не міг я одірвать...

Петлюро! Я тепер червоний!
Почуй же мій кривавий сміх,
Пришли мені із-за кордону
П'ять тисяч гривень бойових!

Харків
Лютий — березень
1925 року

ЗМІСТ

	Стор.
✓ Хай огонь на оголені нерви	5
✓ Вітер шумить ясиновий	6
✓ Пам'ятаю, вишні доспівали	7
✓ Життя — не дим і не омана	8
✓ З дитиною ти біля мене	9
✓ На розі	10
✓ Тебе нема	13
✓ Кризь вікна небо — не килим	15
✓ Легенда	16
✓ Вилітають потяги у далі	23
✓ Машиністка	25
✓ І пішов я тоді до Петлюри	31
✓ Дві	32
✓ Ганна	35
✓ Глянув я на море	37
✓ Налетіла й умчала гроза	38
✓ Пісня	39
✓ Не скажу я ні слова в-останнє	40
✓ Море — в берег	42
✓ Я води наберу на долоню	43
✓ Літом і зимою ходє з цигарками	44
✓ Хлоня (поема)	46
✓ Небо і хмари, мов листя торішнє	51
✓ Рибалка	52
✓ Над морем сидів і хтився од болю	54
✓ Сміхом і піснями	55
✓ По брудному місту я блукаю	56
✓ Стою я	57
✓ Підіймається місяць над містом	58
✓ Воно (поема)	60
✓ Я зустрів тебе таку веселу	64

	Стор.
✓ Над містом сонце золотить	66
✓ Шахтюр (поема)	68
✓ Уночі шелестить мені листя	76
✓ Даленіє місто на осіянім фоні	77
✓ Іду до Дніпровського Івана	78
✓ На вулиці	79
✓ Сьогодні (поема)	80
✓ Як ти могла	85
✓ Чи є в житті яка мета	87
✓ Кризь вікна місто рве, гуде	88
✓ Чого задумався, пацан	90
✓ Надворі віти — голо	91
✓ Сон	92
✓ Сніги	97
✓ Воєнком	100
✓ Невже — в хаос!?	102
✓ Коліскова	104
✓ Траурний марш	106
✓ Селькор	108
✓ Все блукаю, марю я	112
✓ Іду	113
✓ Рани гніву	115
✓ Живеш уривками, зненацька	116
✓ Цвіте садок	117
✓ Як проходжу я мимо	119
✓ Моє сяйво погасло навіки	122
✓ Лан і луни	124
✓ Знову я на содовім заводі	126
✓ Я на рани — груди	129
✓ Так мрачно в вечори	131
✓ Коли потяг у даль загуркоче	132
✓ Підіймається місяць над містом	134
✓ В сумі	136
✓ Перетень	137
✓ Сонет	142
✓ Над селом туман	143
✓ Смерти нема для творців	144
✓ У місті	146
✓ Ніби в райдузі панелі	148
✓ Падають сніжинки ласкаво	150
✓ На вулиці	151
✓ Не хитайтесь зажурено клени	152
✓ Горять веселі оченята	154
✓ Десь далеко в Юзовці могила	155

зуб. 58с.

зуб. 79

	Стор.
✓ Пісня	157
✓ Той молот б'є, а серце стало	158
✓ Червонарми (марш)	160
✓ Ми прийдем і туди	162
✓ Євген (балада)	165
✓ Комсомолец (балада)	165
✓ Тарас Трясило (поема)	166

Забудь
Квітень

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

ПРАВЛІННЯ: Харків, вул. К. Лібкнехта, № 31

ПО ВСІХ ФІЛІЯХ ТА КНИГАРНЯХ ДЕРЖВИДАВУ Є ТАКІ ЗБІРКИ ПОЕЗІЙ:

- Алешко, В.— Степи цвітуть. 102 стор., ц. 1 крб. 35 коп.
Блакитний, В.— Твори. 392 стор., ц. 3 крб. 50 коп.
Ведміцький, О.— Покуси. 90 стор., ц. 90 коп.
Голота, П.— Будні. Поема. 38 стор., ц. 65 коп.
Гренджа-Донський — Тернові квіти полонин. 65 стор.,
ц. 90 коп.
Григорук, Є.— Твори. 138 стор., ц. 1 крб.
Доленго, М.— Узмінь. Ц. 45 коп.
Доченко, О.— Околиці. 65 стор., ц. 80 коп.
Журлива, В.— Металом горно. Поезії. 122 стор., ц. 90 коп.
Загул, Д.— Мотиви. Поезії. Збірка IV. 181 стор., ц. 1 крб.
50 коп.
Масенко, Т.— Південне море. 70 стор., ц. 1 крб.
Масенко, Т.— Степова мідь. Поезії. 38 стор., ц. 40 коп.
Піонтек, Л.— Тихим дисонансом. 22 стор., ц. 30 коп.
Поліщук, В.— Громохий слід. Поезії. 304 стор., ц. 2 крб.
80 коп.
Рильський, М.— Тринадцята весна. 69 стор., ц. 50 коп.
Слісаренко, О.— Гайда. 144 стор., ц. 1 крб.
Філянський, М.— Цілую землю. 85 стор., ц. 1 крб. 20 коп.
Шульга-Шульженко, М.— Гартовані м. 61 стор.,
ц. 65 коп.
-

КОМЕРЦІЙНЕ УПРАВЛІННЯ ДВУ

Харків, вул. К. Лібкнехта, № 31

Ціна 2 крб. (Р)
Папка 35_коп.

29-3849

